This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.

+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.

+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.

+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07577250 3

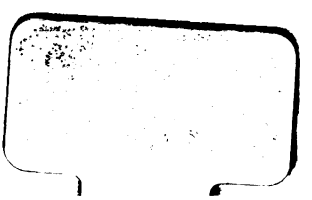

NHC
(Du BarTas)

Hendriks

JOOST VAN DEN VONDEL

EN

G. DE SALUSTE S^R DU BARTAS.

A. HENDRIKS.

1. Maine (Vendel)

2. Maine (Salute)

3. French literature — Foreign influences

4. Dutch literature — Foreign influences on French

JOOST VAN DEN VONDEL

EN

G. DE SALUSTE S^R^ DU BARTAS.

NHC

JOOST VAN DEN VONDEL

EN

G. DE SALUSTE S^R DU BARTAS.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. H. OORT,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

op Vrijdag 17 Juni 1892, des namiddags te 3 uren,

DOOR

ANTONIE HENDRIKS,

GEBOREN TE HAZERSWOUDE.

GEDRUKT BIJ EDUARD IJDO, LEIDEN.

1892.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
387921E
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
B 1947 L

AAN MIJNE MOEDER

EN

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN MIJNEN VADER.

JUN 8 1946

Toen Prof. TEN BRINK mij het onderwerp van dit Proefschrift aanbeval, noemde hij mij tegelijk een klein boekje, in 1890 verschenen te *Auch* bij J. CAPIN, getiteld: *Salustre du Bartas, Choix de Poesies Françaises et Gasconnes* par OLIVIER DE GOURCUFF et PAUL BÉNÉTRIX; de groote verdienste van het boekje is de Essai bibliographique (bldz. 64, 65 en 66); onder de in de lijst opgegeven werken is er maar een dat geheel en alleen aan DU BARTAS is gewijd, n.l. GEORGES PELLISSIER *La Vie et les oeuvres de du Bartas.* (Paris Hachette 1882). Voor de mij verstrekte aanwijzingen ter verkrijging dezer werken breng ik den Heer BUSKEN HUET te Parijs mijn welgemeenden dank.

Behalve van PELLISIER's uitstekende monographie, *Sainte-Beuve's Tableau historique et critique de la poesie Française au XVIe siècle* en diens artikel over DU BARTAS in de Revue des Deux Mondes van 15 Februari 1842 heb ik nog geraadpleegd o. a. SAYOUS: *Etudes litteraires sur les ecrivains français de la Réformation* en HAAG: *La France Protestante.*

Voor de werken van DU BARTAS zelf heb ik me bediend van de uitgave van 1611, verschenen bij CLAUDE RIGAUD te Parijs.

Gaarne maak ik van deze gelegenheid gebruik den Hoogleeraren van de faculteit der Nederlandsche Letteren, voor zoover ik hun onderwijs genoten heb, mijn dank daarvoor te betuigen.

U, Hooggeachte Promotor! in 't bijzonder voor Uwe uitstekende wenken en de moeite U voor dit proefschrift getroost. Het is me ten slotte eene behoefte, U, Prof. DE VRIES, mijn oprechten dank te brengen voor uw onderwijs, voor uwe mij steeds betoonde welwillendheid en hulpvaardigheid.

INLEIDING.

De invloed van de Fransche letterkunde op de onze is te allen tijde zeer groot geweest. De Eneide van Heinric van Veldeke, bijna alle latere Middelnederlandsche romans, klassieke, Frankische, Britsche en Oostersche zijn vertalingen van Fransche origineelen: slechts aan enkele, den Moriaan, den Flandrys, den Seghelyn van Jeruzalem kan men een Dietschen oorsprong toekennen.

HEIN VAN AKEN vertaalt den Roman de la Rose; de inhoud van den Vos Reinaerde, van Reinaerts historie, is ontleend aan Fransche branches; menige boerde, de sproke van de Borchgravinne van Vergi, de volksboeken van der goeder vrouwen Griseldis, van de verduldighe Helena van Constantinopel e. a. hebben we aan het Fransch te danken.

Omtrent de Rederijkerskamers, die langen tijd zoo'n groote rol gespeeld hebben te onzent, lezen wij bij KALFF (Nederl. Letterk. in de 16e eeuw d. I blz. 86): De kamers van Rhetorycke waren haren oorsprong grootendeels verschuldigd aan de geestelijke broederschappen, welker leden zich ten doel stelden gezamenlijk hunne godsdienstige plichten te volbrengen en voor elkanders uitvaart zorg te dragen. Deze vereenigingen waren der geestelijkheid dikwijls behulpzaam bij het vertoonen van kerkelijke drama's en het ordenen der processiën; later vertoonden zij ook wel zelf tooneelstukken.

Reeds hierdoor hadden deze genootschappen deel aan de ontwikkeling der letterkunde en onder den invloed van Frankrijk en Waalsch-België trad de letterkunde steeds meer op den voorgrond.

In Noord-Frankrijk toch en de aangrenzende Waalsche provinciën telde bijna elke stad één of meer dichtgenootschappen, welke den naam droegen van Chambres de Rhétorique, Puys of Cours d'Amour, Puys verts. Was in de 12de, 13de, 14de en 15de eeuw de Fransche invloed sterk vooral door de begunstiging der vorsten (der Brabantsche hertogen en Vlaamsche graven, aan wier hof de beroemde trouvères CHRESTIEN DE TROYES en ADENET LE ROI zelfs jaren lang vertoefden, en der hertogen uit het Bourgondische huis) in de 16de tijdens MARGARETHA VAN OOSTENRIJK ontbrak die ook volstrekt niet. Kennis van het Fransch was zeer algemeen blijkens het volgend getuigenis van GUICCIARDINI: „In Brabant en isser bijkants noch man, noch vrouw van eenighen weerden, sy en konnen Fransoys spreken" en volgens dienzelfden schrijver werden kinderen van eenigen aanleg naar Parijs of eene andere Fransche stad gezonden; ook wel eens naar Duitschland of Italië.

Niets natuurlijker dan dat de letterkundigen hier te lande onder Franschen invloed blijven; de rederijker MATTHIJS DE CASTELEYN schreef een dichterlijk wetboek, in den trant van een dergelijk werkje van MOLINET; er worden vertalingen geleverd van MAROT's *Temple de Cupidon*, van zijne *Psalmen* door LUCAS DE HEERE; van zijne epigrammen door SPIEGHEL; VAN DER NOOT ontleent sonnetten aan DU BELLAY, VAN MANDER bewondert DU BARTAS, als het Licht der Fransche tale en dicht in navolging van diens *Semaine* de *Olijf-Bergh ofte Poema van den laatsten Dagh*. Door Fransche

vertalingen zijn hier de novellen van BANDELLO en de *Amadis* bekend geworden; eenige in de 16de eeuw hier voor 't eerst voorkomende lyrische dichtvormen zijn door de Rederijkers van Waalsche en Fransche dichters overgenomen.

De taal der rederijkers raakte doorspekt met bastaardwoorden: treffende staaltjes daarvan geeft JONCKBLOET in zijn *Nederl. letterkunde*, *Middeleeuwen* II, blz. 470. Onder andere vinden we daar eenige in het jaar 1539 te Middelburg voorgedragen regelen:

„Lamenterende blijvic in desperacien,
„Jont mi wat gracien, in corter spacien,
„Ter confortacien van mi arme slichte.
„Oft doer de turbacien dwingt mi de desolacien
„Ter murmuracien en arguacien,
„Daer ic in desperacien by zou komen lichte".

Dat men op 't eind van de 16de eeuw, toen 't nationaliteitsgevoel sterk begon te spreken, tegen een dergelijk indringen van vreemde bestanddeelen in verzet kwam, is te begrijpen en ook, dat sommigen daarin wat ver gingen. Dat streven naar taalzuivering op zich zelf beteekent echter niet afkeer van Franschen invloed; de taalzuiveraars beroepen zich juist op de Fransche schrijvers als op een navolgenswaardig voorbeeld om de zorg, die deze besteedden aan hunne taal. De dagen van dien invloed waren nog volstrekt niet geteld.

Eens, op 't einde van de 13de eeuw, had een deel van ons volk, de krachtig wordende burgerij, er zich tegen verzet; ze verlangde iets anders dan de Walsche en valsche romanlitteratuur; ze verlangde ernst en waarheid.

Op het eind van de 16de eeuw wordt de burgerij hier de heerschende klasse, en eene burgerij, door de tijdsomstandigheden, vervuld van de ernstigste gedachten.

Stond nu iets dergelijks, maar in sterker mate, te wachten als vroeger?

De Fransche litteratuur had tot nog toe geleverd: romans, lyrische poezie, boerden, sproken, alles geschrijf, zegt de degelijke burgerman, waar men niets aan heeft; bovendien was de toon der toenmalige litteraire producten dartel, losbandig zelfs.

Dat bovenstaande vraag ontkennend beantwoord moet worden, is voor een groot gedeelte te danken aan GUILLAUME SALUSTE, Seigneur DU BARTAS.

GUILLAUME SALUSTE DU BARTAS.

HOOFDSTUK I.

Zijn Leven.

Tot October 1551 vindt men in de registers van de Sénéchaussée du Gers vermeld GUILLAUME of liever GUILLEM (een in de 15de en 16de eeuw zeer gebruikelijke vorm van dien naam) SALUSTRE [1], (niet SALUSTE) een zeer geacht en rijk koopman te Monfort, een stadje in het oude graafschap Fezensaguet.

Van diens beide zoons, PIERRE en FRANÇOIS, heeft de eerste blijkens den hem in 1533 bij notarieele acte toegekenden titel van *Monsieur Maitre*, een hoog regeeringsambt bekleed en zijn zoon MARIE ANNE SALUSTRE of DE SALUSTE is tot vijf keer toe *capitoul* (d. i. schepen of raadsheer) van Toulouse geweest.

De tweede, FRANÇOIS, ging in de handelszaak zijns vaders en vergrootte zeer zijn vermogen, zooals blijkt uit de vele door hem gedane aankoopen van landhoeven, o. a. ook van

[1]) In een acte van 1571 schrijft de notaris den naam GUILLAUME SALUSTRE — terwijl de onderteekening is G. DE SALLUSTE. PAUL PARFOURU (GOURCUFF et BÉNÉTRIX, *Choix de Poésies Françaises et Gasconnes*). onderstelt, dat hieruit de bedoeling blijkt aan den naam een Latijnsch voorkomen te geven; het woordje DE, zonder bijvoeging van noble of Messire, gaf geen adel te kennen.

het kasteel du Bartas; hij bekleedde in 1551 en '52 het consulschap te Monfort.

Alle schrijvers over de familie SALUSTRE, ook nog PAUL BÉNÉTRIX noemen hem *noble* FRANÇOIS DE SALUSTE en beweren dat hij het ambt bekleedde van *tresorier de France.* In het werkje van DE GOURCUFF en BÉNÉTRIX, *Choix de Poésies Françaises et Gasconnes*, is evenwel een brief opgenomen van PAUL PARFOURU, archiviste du Gers, waarin deze FRANÇOIS het recht op beide titels betwist.

PARFOURU meent, op grond van door hem gevonden officieele stukken, dat de famielje DE SALUSTRE DU BARTAS niet van adel was, zooals bij G. COLLETET en na hem bij alle andere biografen beweerd wordt; dat FRANÇOIS SALUSTRE een eenvoudig burger was, koopman te Monfort; dat de niet zeer duidelijke titel van *tresorier de France en Gascogne*, dien COLLETET hem toekent, slechts in diens verbeelding bestond; dat tot deze verwarring aanleiding gegeven kan hebben de omstandigheid, dat hem bij acte van 28 Dec. 1559 (nog aanwezig in het gemeente-archief van Monfort) is opgedragen de waardigheid van *recepveur du diocèse de Lombez*, met den titel van *maitre.*

De eerste van de famielje, die van adel was, moet dan zijn de zoon van FRANÇOIS, GUILLAUME DE SALUSTE, de dichter; Koning HENDRIK van Navarre heeft hem om zijne velerlei verdiensten (als schrijver, diplomaat en krijgsman) op die wijze onderscheiden en hem ook vereerd met den titel *„gentilhomme ordinaire de la chambre du Roi."*

Hij is in 1544 geboren, niet op du Bartas maar te Monfort, zooals blijkt uit eenige regels, voorkomende in de *Voyage en Gascogne* van PIERRE DE BRACH, een vertrouwd vriend en studiegenoot, welke luiden:

„Et, venant peu à peu de Monfort approcher
„Saluste me montra de loin un grond clocher,
„Qui sembloit orgueilleux avec sa pointe aigue
„Vouloir outrepercer l'espesseur d'une nue;
„Voilà le lieu, dit-il, da ma nativité,
„Voilà Monfort qui m'a dans ses bras allaité."

De eerste jaren zijner jeugd heeft hij doorgebracht op het kasteel (niet versterkt) du Bartas, behoorende tot de gemeente Saint-Georges; het is bewaard gebleven, en ligt aan een beek, de Sarrampion, tusschen Mauvesin en Cologne.

Van zijne jeugd af schijnt hij grooten aanleg voor studie geopenbaard te hebben. COLLETET zegt namelijk in zijn *Vie de du Bartas*: „Le père de du Bartas, voyant les lumières d'esprit, qui dès sa jeunesse eclatoient naturellement en lui, le destina d'abord à l'étude des belles lettres, où, selon son désir, ce futur ornement de la France s'employa si heureusement et avec tant d'assiduité qu'il se rendit enfin, par ses longues veilles, un des scavans homme de son siècle."

In het jaar 1567 of '68 studeerde hij volgens M. DEZEIMERIS, in de rechten aan de universiteit te Toulouse.

Zijne geleerdheid schijnt werkelijk verbazend geweest te zijn; HAAG spreekt in *la France Protestante* het vermoeden uit, dat hij den bijbel in den grondtekst las; hij kende Engelsch, misschien ook Duitsch; hoe hij thuis was in de klassieke letteren getuigt het vele, dat hij ontleent aan klassieke dichters, wijsgeeren, geschiedschrijvers en geleerden.

Zijn hoofdwerk, *les Semaines*, is een soort encyclopedie, „un véritable manuel de la science universelle", zooals PELLISSIER 't uitdrukt. In de eerste jaren van de 17de eeuw verscheen een Engelsche vertaling onder den volgenden

titel: *A learned summary upon the famous Poem of William of Salust, lord of Bartas, where in are discovered all the excellent secrets in metaphisical, phisical, moral and historical Knowledge.*

Volgens D'AUBIGNÉ teekende hij niet onverdienstelijk; dat hij op de hoogte was, ten minste van de theorie van de muziek, blijkt uit den zang *les Colomnes.*

In tegenstelling met zoovele dichters uit dien tijd, o. a. RONSARD en D'AUBIGNÉ, heeft hij zijne jeugd doorgebracht in kalme werkzaamheid, en onder strenge tucht. Omtrent het verdere leven van den dichter hebben we zeer weinig aanwijzingen.

Brieven van hem, welke waarschijnlijk nog al wat licht zouden hebben verschaft, en welke de heeren HAAG voor een aantal jaren nog op de Bibliothèque nationale gezien hebben, zijn verdwenen; in zijne werken spreekt hij zeer weinig over zich zelven. Daardoor verkeeren we o. a. in onzekerheid omtrent den tijd, waarin hij is begonnen aan den oorlog deel te nemen. Uit een sonnet, in 1574 gericht aan zijn vriend FLORIMOND DE RÉMOND, raadsheer bij het Parlement van Bordeaux, blijkt dat hij zich toen nog buiten de godsdienstige bewegingen en den burgeroorlog hield, en rustig op du Bartas leefde:

„Mon cher RÉMOND, qui sais dextrement marier
„La lyre de Phoebus aux textes de Scaevole,
„Tu t'enquiers si, depuis que j'ay quitté l'escole,
„J'ay suivi le barreau ou bien le train guerrier.
„La vente des estats, le mespris coustumier
„De la sainte Thémis qui de ça bas s'envole,
„L'horreur du fer civil qui nostre France affole,
„M'ont fait tant dédaigner l'un et l'autre mestier,

„Que loin d'ambition, d'avarice et d'envie,
„Je passe oisivement en mon Bartas la vie,
„Me contentant du bien par les miens acquesté;
„Mais tel, mon cher RÉMOND, et nuit et jour se peine
„Pour s'immortaliser, dont peut-estre la peine
„Ne sert tant au public que mon oisiveté."

Twijfel aan welke zijde hij zich zou scharen, is daarvan zeer zeker niet de reden geweest; hij was overtuigd Calvinist [1]), doch geen heethoofdig partijman. Er komen zoo weinig direkte aanvallen op de Katholieke kerk voor in zijne werken, hij uit zich zoo gematigd, dat de Sorbonne het drukken er van goedkeurde en de Italiaansche vertaling van zijn hoofdwerk, *la Semaine*, mocht zelfs in den Kerkelijken Staat worden uitgegeven. Zijn heftigste uitval tegen Rome komt voor in een zijner kleine gedichten, *le Triomphe de la Foy* (pag. 437):

„Puis ie voy l'Antechrist, et la grande Paillarde
„Qui ça bas s'attribue un honneur tout divin;
„Qui, sur sept monts assise, enyvre de son vin
„Les Princes de la terre, et la race bastarde."

In *la Magnificence* pag. 393 A—C wijst hij op de Koningin van Saba als een beschamend voorbeeld voor de Roomschen; zij, eene Heidensche, doet een moeilijke, gevaarvolle reis naar Jerusalem om Salomo te hooren:

„Hé, ne craignez-vous pas que ceste grand' Princesse
„Condamne au dernier iour vostre ingrate paresse;
„Vous, qui fermez les yeux à ceste grand clarté

[1]) Hij schijnt in 't Calvinisme te zijn opgevoed; men leest nergens van een overgang daartoe.

„Qui luit en nostre temps,
„Et qui ne voulez pas ouvrir tant seulement
„Pour parler avec Dieu, son double Testament".

Maar boven alles gaat bij hem het belang van de Christenheid; op het eind van den eersten zang van *le Triomphe de la Foy*, roept hij de Christenen toe, na ze gewezen te hebben op de vorderingen, gemaakt door de Turken:

„Oubliez donc, Chrestiens, vos querelles fondees
„Dessus un pied de mouche: oubliez vos rancoeurs;
„Et rejoignans bien tost vos armes et vos coeurs,
„Battez les nations contre la Foy bandees."

In dat opzicht behoort DU BARTAS tot de mannen, die hun tijd vooruit waren; PELLISSIER zegt: „avec tout la ferveur d'une foi ardente il montra toute la modération dont les sceptiques eux-mêmes avaient trop peu souvent donné l'exemple. On l'a dit, c'est une sorte de l'Hospital huguenot."

Wat de politiek aangaat, zijn ideaal van Frankrijks regeeringsvorm is de monarchie, maar die een tegenwicht heeft in en gecontroleerd wordt door geregelde statenvergaderingen. Eene volksregeering,

„où l'on ne poise point, mais l'on compte les voix,"

heeft volstrekt zijne sympathie niet; tegen tyrannie en tyrannen uit hij zich herhaaldelijk zeer sterk; geen enkelen regeeringsvorm erkent hij als een eenig goeden; de bestaande republieken in Europa, als Geneve, Venetie e. a. raadt hij aan hunne instellingen te behouden

De grootste ramp voor een land acht hij de burgeroorlogen:

„Il vaut mieux supporter les jeunesses d'un roy,
„Quelque tasche en l'estat, quelque vice à la Loy,

„Que d'emplir tout le sang de cent effrois paniques,
„Et pensant réformer, perdre les Républiques."

Uit de woorden, DAVID in den mond gelegd, toen deze SAUL in zijne macht had, blijkt dat hij vorstenmoord [1]) afkeurde:

„l'Eternel monarque
„Ne veut que le vassal trempe jamais sa main
„Quel prétexte qu'il ait, au sang du souverain."

Leefde de dichter alzoo in 1574 nog rustig, in de première *Semaine*, uitgekomen in 1579, beklaagt hij zich herhaaldelijk over de treurige tijden, die hem niet veroorloven zich rustig aan de poëzie te wijden. Na dat jaar is 't hem niet meer mogelijk geweest een enkelen zang in één adem af te maken.

Het is evenwel niet het deelnemen aan den oorlog alleen, dat hem in zijne werkzaamheden stoorde; le bon roi HENRI, die hem in 1584 zelfs op zijn kasteel bezocht, eischte ook andere diensten van hem, zooals blijkt uit door PAUL RAYMOND in het archief van Pau weergevonden documenten; hij komt daarin voor als *écuyer tranchant*, als *gentilhomme servant;* in Januari '85 wordt hij benoemd tot gentilhomme ordinaire de la Chambre.

In 1587 ontvangt hij geld als schadeloosstelling voor verschillende reizen, en ten laatste draagt HENDRIK hem zelfs diplomatieke zendingen op naar Engeland, Schotland en Denemarken. Zijne reis naar Engeland valt in 1587.

---

[1]) Sommigen hadden in zijn *Judith*, ongeveer een jaar na den Bartholomeusnacht uitgekomen, eene rechtvaardiging van vorstenmoord gezien. De dichter heeft die bedoeling later uitdrukkelijk ontkend.

Uit een brief aan den broer van den kanselier BACON, blijkt, dat hij in zeer goede verhouding stond tot koningin ELISABETH.

Hoofddoel van de reis was evenwel Schotland, om met JACOB te onderhandelen over een huwelijk met de zuster van HENDRIK VAN NAVARRE.

JACOB schatte hem als dichter zeer hoog; een groot deel van zijne werken heeft hij in het Latijn vertaald. Hij getuigde: „que, s'il avoit le dit DU BARTAS près de soy, il s'estimeroit le plus heureux prince du monde", hij heeft óok, doch te vergeefs, pogingen aangewend hem bij zich te houden; in een brief aan HENDRIK spreekt hij zijne groote tevredenheid over DU BARTAS uit en zegt o. a.: „Vous avez certes grande occasion de louer Dieu, et vous estime très heureux d'avoir le service et conseil d'un si rare et si vertueux personnage."

Na zijne terugkomst in Frankrijk heeft DU BARTAS te strijden met ziekte (koorts) en familierampen, misschien den dood van zijne vrouw CATHERINE DE MANAS ou D'HOMPS en van zijn broer ALEXANDRE. Wanneer hij in 't huwelijk getreden is, is niet nauwkeurig te bepalen; zeker is, dat hij in 1576 al sedert eenigen tijd getrouwd was, dat zijn huwelijksleven allergelukkigst is geweest, en dat hij vier dochters had.

Volgens verschillende getuigen is hij gedurende zijn geheele leven een toonbeeld geweest van rechtschapenheid, eenvoud en oprechtheid; ook zijne bescheidenheid wordt geroemd, o. a. door den geschiedschrijver DE THOU: „Malgré sa grande réputation", zegt deze, „il parloit toujours avec beaucoup de modestie de lui-même et de ses vers; il mettait sa Semaine mille pas après la Franciade (RONSARD)",

en toen hij zijn werk aan D'AUBIGNÉ aanbood, had deze moeite „à lui donner bonne opinion de sa besogne."

Zijn geheele leven, behalve natuurlijk den tijd besteed aan zijne reizen, heeft hij doorgebracht in Gascogne; wel heeft hij 't plan gehad eenigen tijd in Parijs te gaan wonen, hetwelk zeker een gunstigen invloed op zijn smaak en taal zou hebben gehad, doch hiervan is, vooral door de oorlogen, nooit iets gekomen.

In het jaar 1590 moest hij het bevel op zich nemen over eene compagnie ruiterij onder maarschalk MATIGNON, en tengevolge van de hitte, van de vermoeienissen des oorlogs en bovendien van eenige slecht verbonden wonden, is hij den 26sten Juli in den ouderdom van 46 jaar gestorven.

HOOFDSTUK II.

Zijne werken.

In 1548 gaf THOMAS SÉBILET zijne *Art poétique* uit, waarin zeer vele aan de oudheid ontleende voorschriften en zeer oordeelkundige opmerkingen voorkomen; hij betuigt plechtig zijne hulde *à nos bons et classiques poètes français, comme sont, entre les vieux Alain Chartier et Jean de Meun; et, entre les jeunes, Marot, Saint-Gelais, Salel, Héroet, Scève et tant d'autres bons esprits;* vooral echter aan MAROT, den leerling der oude Fransche dichters; hij zelf zegt:

„J'ai leu des saints la légende dorée;
„J'ai leu Alain, le très noble orateur,
„Et Lancelot, le tres plaisant menteur;
„J'ai leu aussi le Roman de la Rose,
„Maistre en amours, et Valère et Orose
„Contant les faits des antiques Romains."

De klassieke schrijvers kende hij ook wel, hij vertaalde ze soms; hij heeft echter 't nationale niet ter wille van het klassieke verworpen.

In 1549 kwam JOACHIM DUBELLAY met zijne *Illustration*

de la langue Française; 't was eene oorlogsverklaring aan de toenmalige poëzie, een breken met het verledene.

De inhoud er van komt voornamelijk hierop neer: men kan eene taal ontwikkelen, verrijken; het Grieksch en Latijn zijn ook niet altijd geweest, wat ze waren in de dagen van DEMOSTHENES en CICERO; middel kan zijn het vertalen van de meesterstukken in andere talen, maar daartegen is, ten minste bij poëzie, een bezwaar; in de vertaling mist men den gloed van 't oorspronkelijke; „vous passez du texte à la traduction, il vous semble passer de l'ardente montagne de l'Etna sur le froid sommet du Caucase."

De Romeinen hebben hunne taal weten te verrijken, niet door de Grieksche schrijvers te vertalen, maar door ze na te volgen, „se transformant en eux, les dévorant et après les avoir bien digérés, les convertissant en sang et en nourriture."

In Frankrijk was naar schrijvers oordeel op dat oogenblik niets goeds; hoe kon dat ook? „Les poétes courtisans boivent, mangent et dorment à leur aise," en men moet honger en dorst verduren, nachten doorwaken; „ce sont les ailes dont les écrits des hommes volent au ciel"; neem dus geen Fransche schrijvers tot model, de verrijking moet van buiten komen, zoek bij Grieken en Romeinen, bij Italianen en Spanjaarden, „d'où tu pourras tirer une forme de poesie plus exquise que de nos auteurs françois."

Werp alle oude vormen over boord, en vervang ze door klassieke; „remplacez les chansons par les odes, le coq-à-l'asne par la satire, les farces et moralités par les comédies et tragédies, sur toute chose observe que ton poème soit éloigné du vulgaire."

Het voor de Fransche letterkunde werkelijk nieuwe dat

aanbevolen wordt is: de Pindarische ode, de Grieksche comedie en tragedie en het episch gedicht; de andere vormen vindt men reeds bij MAROT, SAINT-GELAIS, e. a.

Men moet niet meenen, dat men met weinig of geen wetenschap toe kan om dichter te zijn, dat men dichter geboren wordt; „ce seroit chose trop facile que d'atteindre ainsi à l'immortalité."

Zij, die deze beginselen als de ware erkenden, RONSARD, DE BAIF, REMI BELLEAU e. a. (la Pléiade) hadden tot leuze: *studie*, vooral van de klassieken; PASQUIER, later aan hun streven denkende, zegt: „ce fut une belle guerre que l'on entreprit lors contre l'ignorance."

Geen wonder evenwel, dat hunne werken een Heidensch karakter kregen; met hun afkeer van het profanum vulgus waren ze er bovendien op aangewezen vorsten en aanzienlijken welgevallig te zijn [1]).

RONSARD was ook al spoedig „le poète des princes," en dat vorstenbehagen werd ten slotte zoo sterk, dat met weinige uitzonderingen, zooals PELLISSIER zegt, de dichters van de Pléiade waren „les complaisants des princes dans les plus honteux plaisirs"; als staaltje wijst hij op de gedichten van OLIVIER DE MAGNY of van DESPORTES voor KAREL IX en HENDRIK III. „C'est aux mignons que la Muse de la Pléiade va maintenant demander l'inspiration de ses chants." Verzet daartegen, in naam van godsdienst en zedelijkheid, bleef niet uit; DU BARTAS trad op, ten opzichte van taal en versificatie dezelfde opvattingen toegedaan als de dichters van de Pléiade; wetenschap en kennis der klassieken schat

[1]) Voorschrift van DUBELLAY was: geen verzen te vertalen, tenzij 't bepaaldelijk door vorsten of groote heeren bevolen wordt.

hij hoog als zij; in waardeering van dichterlijke bezieling moge eenig verschil bestaan.

Met hen is hij overtuigd, dat er gewerkt moet worden; 't blijkt uit de regels, die dat gedeelte van den eersten dag besluiten, dat men *Het Lof van den nacht* zou kunnen noemen. Na in de vorige regels er de aandacht op gevestigd te hebben, hoe ieder rust van zijn werk, zegt hij:

„Seuls, seuls les nourissons des neuf doctes pucelles,
„Cependant que la nuit de ses humides ailes
„Embrasse l'Univers, d'un travail gratieux,
„Se tracent un chemin pour s'envoler aux Cieux;
„Et plus haut que le ciel d'un vol docte conduisent
„Sur l'aide de leurs vers, les humains qui les lisent."

Maar de stof zijner verzen zou eene andere zijn, zijne Muse was *Uranie.* Hij stelt die Muse voor in zijn gedicht *l'Uranie*, verschenen in 1574; 't komt ook voor in *la Muse Chrestienne,* eene verzameling van zijne kleine gedichten van het jaar 1579.

Reeds in zijn vroege jeugd op weg naar den berg, waar PHOEBUS schoone verzen beloont met de onsterfelijke eer der altijd groene lauweren, aan een kruisweg komende, en niet wetende welke richting uit te gaan, verschijnt hem:

„Une sainte beauté, fille du grand Dieu lance-foudre
„Sa face est angelique, angelique son geste,
„Son discours tout divin, et tout parfait son corps,
„Et sa bouche à neuf voix imite, en ses accords,
„Le son harmonieux de la dance celeste."

Ze maakt zich bekend als „ceste docte Uranie, qui sur les gonds astrez transporte les humains", en na hare voortreffe-

lijkheid boven hare zusters te hebben doen uitkomen, gaat ze voort:

„Pren-moy donques pour guide, eslève au ciel ton aile,
„Saluste, chante-moy du Tout-Puissant l'honneur;
„Et remontant le luth du JESSEAN sonneur
„Courageux, brosse après la couronne eternelle."

Het schaamtelooze en ijdele in de Fransche letterkundige voortbrengselen, het gevlei der vorsten, ook der onwaardige, ergert haar ten zeerste, maar bovenal, dat er verzen geschreven worden tegen Hem, die ook der dichtkunst oorsprong is.

„Dieu seul nous apprend les chansons Delphienes;
„Tout art s'aprend par art; la seule Poesie
„Est un pur don celeste, et nul ne peut gouster
„Le miel que nous faisons de Pinde degouster,
„S'il n'a d'un sacré feu la poitrine saisie."

Den dichters, die de poëzie misbruiken om te spotten, wordt verweten, dat ze die maken tot eene onreine Thais, den Helicon tot een bordeel.

In den ouden tijd beschouwde men de poëzie als den waardigsten vorm voor het behandelen van de heilige geheimenissen, DAVID, MOZES, JUDITH, JOB en DEBORA e. a. bewijzen het; daarom ook juist liet Satan, die zich gaarne als een engel des lichts voordoet, eertijds zijn priesters en zijn goden spreken „non d'un libre langage, ains par nombre et mesure".

Gij dus, die lauweren wenscht te oogsten, waar vindt ge eene rijkere stof dan de lof van God.

„Ce sujet est de vrai la corne d'abondance
„C'est un grand magasin riche en discours faconds,
„C'est un grand Ocean, qui n'a rive ni fonds,
„Un surjon immortel de divine éloquence."

Het bezingen der Cyprische godin en haren gevleugelden zoon moge ook roem verschaffen, beter geen roem, dan ten koste van de deugd. Ook ontraadt ze de fabelen der ouden te bezingen: waar vindt men grooter wonderen dan die van het Geloof?

Ze raadt verder aan, het aangename met het nuttige te vereenigen; sommige dichters willen slechts *vermaken*, andere beoogen niets dan *nut*, alleen die wijze echter maakt zich den lauwer waardig, die beide geeft.

„Les plus beaux promenoirs sont pres de la marine
„Et le nager plus seur pres des rivages verds;
„Et le sage escrivain n'esloigne dans ses vers,
„Le sçavoir du plaisir, le jeu de la doctrine."

URANIA trekt den dichter met onweerstaanbare kracht aan; sedert wordt hij door niets bezield dan door liefde tot haar, en gevoelt hij zich reeds onuitsprekelijk gelukkig, als hij de kroon, die zij hem voorhoudt, slechts met de vingers mag aanraken.

Voordat de Hemelsche Muse zijn hart had veroverd, had hij zich echter op hetzelfde gebied bewogen als de anderen; hij bekent het in de eerste regels van zijn gedicht. Hij had Grieksche onderwerpen in het Fransch behandeld; de geschiedenis van Frankrijk had hem stof geleverd, maar ook:

„Tantost je designoy d'une plume flatteuse
„Le los non merité des Rois et grands Seigneurs;
„Et pour me voir bientost riche d'or et d'honneurs,
„D'un coeur bas je rendoy mercenaire ma Muse;
„Et tantost je vouloy chanter le fils volage
„De la molle Cypris et le mal doux-amer
„Que les plus beaux esprits souffrent par trop aimer,
„Discours où me poussoit ma nature et mon aage."

Die gedichten heeft hij echter nooit in 't licht gegeven, geen enkel is er van bekend, hetgeen bij zijne latere ernstig godsdienstige en zedelijke opvatting van de taak des dichters, niet te verwonderen is. Daar niets volgens hem *om* zichzelf bestaat dan God, en God alles heeft geschapen om den mensch, *mag* de dichter niets voortbrengen, dat niet bevorderlijk is aan Gods eer en 's menschen heil; en de invloed van de poëzie op 't menschelijk gemoed, is zoo groot.....

„Ainsi que le cachet dedans la cire forme
„Presqu'un autre cachet, le poète sçavant
„Va si bien dans nos coeurs ses passions gravant
„Que presque l'auditeur en l'autheur se transforme."

Daarom juist verbant PLATO ze ook uit zijn staat, de schrijvers, die door schoone woorden de openbare zedelijkheid ondermijnen.

Na de beginselen van de dichters der *Pléiade* te hebben medegedeeld, en in het licht te hebben gesteld in hoeverre DU BARTAS in hen zijne meesters erkende, in welke opzichten hij van hen afweek, wil ik trachten een overzicht te geven van zijne werken. Over *la Lepanthe*, eene vertaling van

een Latijnsch gedicht van JACOB VI van Schotland, zal ik hier niets zeggen, omdat het later toch in zijn geheel ter sprake moet komen. Het is, dunkt mij, het best te beginnen met de kleine gedichten; het zijn: *Le triomphe de la Foy*, *Les neuf Muses Pyrénées, presentées au Roy de Navarre*, *Hymne de la Paix* en *les Nymphes latine*, *française et Gascone.*

Le triomphe de la Foy. Het gedicht wordt voorafgegaan door een opdracht aan den Seigneur DE PYBRAC, waarin o. a. dit complimentje voorkomt:

„Or, tout ce qu'en détail d'une main favorable
„Dieu donna aux plus parfaits, Dieu te le donne en gros."

Inhoud van het gedicht is de beschrijving van een zegetocht van het Geloof, in een droom voor 's dichters geest voorbijgegaan.

Hoofdpersoon is natuurlijk *het Geloof*, eene vrouw, naakt, buitengewoon schoon(?), het lichaam bedekt met oogen, van verscheidene tongen voorzien, gevleugeld, een rozenkrans op het hoofd, staande op een wagen, die ten hemel wordt gevoerd door eenen adelaar; ze wordt begeleid door IJver, Standvastigheid, Geduld, Zachtheid, Barmhartigheid, Berouw, Hoop en Nederigheid:

„Aussi, certes, la Foy n'est Foi sans ces Pucelles [1])"

Als gevangene bevindt zich in den stoet de Menschelijke Rede, ook eene vrouw, maar bedekt met vele mantels en sieraden om hare leelijkheid te bedekken; verder merkt hij op alle vervolgers van de geloovigen, van KAIN af, ook de

---

[1]) Voorzeker geene uiting van iemand, bij wien de *leer* het voornaamste of het eenige is.

bedekte vijanden van het Geloof, de leerlingen der Menschelijke Rede, onder hen de Ketters en Scheurmakers. Bij dezen ziet hij ook ARIUS, SERVET en MÜNZER; zij worden door hoogmoed en nieuwsgierigheid gedreven, strijden schijnbaar voor het Geloof, en zijn daarom voor de menschen gevaarlijker dan de anderen,

„Comme un vent coulis dont la contrainte haleine
„Par un trou desrobé passe secrettement
„Nuist plus à la santé, qu'un libre soufflement
„D'un vent qui les cailloux fait rouler par la plaine."

Daarop bidt hij JEZUS,

„Vie de nostre vie et mort de nostre mort
„Parole, qu'on ne peut exprimer par Parole,"

zijne aandacht van diens vijanden af te trekken; en nu vertoonen zich twee andere groepen, de eerste bestaande uit Oud-Testamentische geloofshelden, onder wie DAVID een eerste plaats inneemt,

„Cil qui fut grand guerrier, grand chantre, grand Prophète [1])
„Grand Poete, grand Roy;"

de tweede uit martelaren en doorluchtige vrouwen, onder welke zich ook bevinden ANNA, ELISABETH en MARTHA,

„ces trois Dames d'honneur
„Qui fouillèrent en vain le tombeau du Seigneur"; —

---

[1]) David met zijne groote zonden, diep berouw en zijne geestverheffing nog heden bij de Calvinisten een persona grata.

maar hij wordt als verblind, wanneer hij aanschouwt,

„l'admirable beauté de celle-là qui fut
„La mere de son Pere, et pucelle conçeut
„D'amour et de vertu l'inimitable exemple.
„C'est (ô Muse mon soin) l'Aube saintement claire
„Qui guide le soleil dessus le monde obscur,
„La vierge vrayment vierge et de corps et de coeur,
„De Christ la soeur, la Fille, et l'espouse et la mere.
„Le saint temple de Dieu, la bien-heureux eschelle,
„Qui iadis rassembla la terre avec les cieux
„L'esquif du grand patron, le vaisseau precieux,
„Où Phoebus a caché sa lumière plus belle."

Voor den zegewagen uit worden gedragen tafreelen, voorstellende zegepralen van het Geloof; het Geloof, dat niet alleen macht heeft over de stoffelijke wereld, „ains va mesme forçant la justice de Dieu".

Geweldige muziek, klinkende van den Nijl tot het Noorden, van Fez tot de Levant, door Evangelisten en discipelen aan cornets à bouquin ontlokt, begeleidt den tocht.

Door een zwaluw, une criarde Progne, ontwaakt de dichter, en bevindt zich op eens weer te midden der treurige werkelijkheid, waarin het Ongeloof zegeviert over het Geloof, het den boozen beter gaat dan den goeden, waarin „l'inceste n'est que jeu; l'homme est un loup à l'homme";

„Brief, nostre aage est l'esgout, où des siècles passez
„Coulent de toutes parts les vices plus infames."

Maar juist deze ellendige toestand doet hem vermoeden, dat de groote dag nadert, „ce jour, triste aux mauvais et doux aux bons".

Hymne de la Paix. Dit gedicht is vervaardigd naar aanleiding van den vrede van St. Germain in 1570; de eerste veertig regels doen later nog eens dienst als inleiding voor den zang getiteld: *les Artifices.*

Een opgetogen begroeten van den Vrede, „*Sainte-fille du Ciel*" en „*Paix, heureuse Paix,*" een gejuich over het herleven van handel en nijverheid, over herstel van recht en wet, eene schets van het vreugdebedrijf des volks vormt den inhoud van de eerste helft ongeveer.

In het tweede gedeelte brengt de dichter hulde aan den Koning, den hertog van Alençon, aan den Koning van Navarre;

„(qu'ils) soient nommez ce jourd'huy, d'une commune voix,
„Peres de la Patrie et qu'on grave leur gloire
„Dans l'airain eternel du temple de memoire."

Aan Alençon wijst hij een ander terrein voor zijn werkzaamheid, Vlaanderen; voor den Koning van Navarre heeft hij grootschere plannen — deze moet heer worden

„des provinces bornées
„Du flot des deux grands mers et des monts Pyrénées;"

ja zelfs Marokko, Tunis en Fez worden er in opgenomen.

Op het eind zegt hij: Sire, in afwachting dat ik eens, als die wenschen vervuld worden, uw naam over de wereld zal verbreiden, zal ik maar vast zingen:

„le berceau de la terre nouvelle
„Comme un doux avant-jeu d'une chanson si belle."

Hij doet dat dan ook in *Les Neuf Muses Pyrénées présentées au roy de Navarre*, een negental sonetten.

Van die negen sonetten is 't eerste eene hulde aan HEN-

DRIK IV, het vierde eene moralisatie, het laatste eene vrij volledig uitgesponnen vergelijking tusschen hooge bergen en vorsten, besloten met deze vermaning:

„Mais comme à chasque coup, Jupin breche en maint lieu
„Leur front despite-ciel, les vengeances divînes
„Foudroyent sur les Rois qui s'opposent à Dieu."

De overige hebben tot onderwerp de bergen en rivieren (de Auriège en de Lers,) des lands, het volkskarakter, de toenmalige treurige toestand, die DU BARTAS de bittere klacht doet slaken

„Ores les innocens paoureux se vont cacher
„Ou dans un bois épais, ou sous un creux rocher,
„Et les plus grands voleurs commandent dans les villes."

Hij hoopt, dat HENDRIK aan dien toestand een eind zal weten te maken.

„Sire, j'oy qu'en ta main jà la foudre grommelle
„Pour punir ces voleurs qui ravagent le Foix."

Den Franschman waarschuwt hij, niet met oorlogszuchtige bedoelingen door het land te willen trekken, want

„Passant, ce que tu vois n'est point une montagne,
„C'est un grand Briarée, un géant haut monté
„Qui garde ce passage, et defend indompté
„De l'Espagne la France, et de France l'Espagne."

Deze voorstelling van den berg als den reus BRIAREUS, noemt PELLISSIER de eenige dichterlijke gedachte in de sonetten voorkomend. Uit dit gedicht en uit *les Nymphes Latine, Françoise et Gascone* en uit een *Gasconsch sonet over de liefde* blijkt, hoe de dichter zijn land en het eigenaardige daarvan op prijs stelde.

Les Nymphes Latine, Françoise et Gascone is vervaardigd voor de ontvangst van Koningin MARGUERITE te Nérac in 1579; de eerste der nymphen spreekt Latijn; de tweede Fransch en de derde betwist de beide andere het recht op die plaats het woord te voeren; ten laatste zegt dan ook de Latijnsche tot de Fransche:

„Sunt cedenda ergo Reginae, ô Celtica Nympha
„Jura salutandae;"

waarop de Fransche antwoordt:

„Escoutons donc sa voix barbarement diserte;
„Tu dis vrai, le Gascon a la teste si verte
„Qu'il vient le plus souvent des paroles aux mains."

Dan spreekt de Gasconsche 7 zesregelige coupletten uit, waarvan de eerste regels van het eerste couplet, in het geciteerde werkje van GOURCUFF et BENÉTRIX, op de volgende wijze worden vertaald; Laissons de côté la force; plus on raisonne, plus on voit que j'ai le droit de parler devant vous. Je suis Nymphe Gasconne; Elle (MARGUERITE) est maintenant Gasconne; son mari est Gascon et ses sujets Gascons.

De groote gedichten zijn *Judith*, *les Semaines* en *le Cantique d'Ivry*. Het oudste van de drie is *Judith*, uitgekomen in 1574; de bewerking er van, die eenige jaren gevorderd heeft, was den dichter opgedragen door JEANNE D'ALBRET. Het is eene uitbreiding van het boek *Judith*; zoo wordt in hoofdstuk 6 verhaald, dat in de stad Bethulie, van welker behoud dat van geheel Judea afhing, eene vergadering werd gehouden van de oudsten en de jongelingen en de vrouwen;

bij DU BARTAS vinden we daar gehouden redevoeringen; en treedt o. a. als spreker op *un traistre vieillard*, die tot overgave aanmaant, waarop het krachtig antwoord volgt van CAMBRIS:

„Plus tost dessous mes pieds, terre, crevasse-toy,
„Et dans ton sein ombreux, béante, englouty-moy,
„Plus tost, ô juste ciel! lance sur moi ce foudre
„Dont tu mis courroucé iadis Sodome en poudre,
„Que sous un voile sainct ma malice cachant
„Je donne aux fils D'ISAAC un conseil si méchant!"

Enkele trekken, voorkomende in het vierde hoofdstuk worden saamgevoegd in een schoon gebed van den Hoogepriester JOACHIM.

Het schietgebedje (*sit venia verbo*) van JUDITH. „Sterckt my, o Godt Israels! op dezen dag," als ze reeds de haren van HOLOFERNES heeft gegrepen, en op het punt staat den doodelijken slag toe te brengen, doet DU BARTAS bij haar een zich zwak gevoelen, eene wankelmoedigheid veronderstellen, die hij in de volgende regels schetst:

„Las! pour faire un tel coup ton bras a peu de force.
„Allez! fort est celuy que l'Eternel renforce.
„Mais, ayant fait le coup, qui te guarantira?
„Dieu m'a conduite icy, Dieu me ramènera.
„Et si ton Dieu te livre ès mains des infidèles?
„Mort le Duc, je ne crains les morts les plus cruelles
„Mais quoy, tu souleras leur impudicité.
„Mon corps peut être à eux, mais non ma volonté." [1])

[1]) PELLISSIER noemt dit stuk een der schoonste van het gedicht; hij noemt den gemoedsstrijd „eminemment dramatique; c'est à l'avance une de ces scénes fameuses de nostre tragédie classique, qui repose

Vers 2 van het achtste hoofdstuk: „Ende haer man was geweest MANASSES van deselve stamme ende van hetselve geslachte en hij was gestorven in de dagen der gerstenoogst" is aanleiding tot eene schets van een stil, bedrijvig en zegenrijk leven van iemand, die geheel vreemd is aan ambtsbejag en gelddorst;

„Jamais le vain desir des thresors du Levant
„Ne mit sa rame en l'eau, ny ses voiles au vent,
„Ains tranquille, exerçant la saincte agriculture,
„Recevoit de la terre et le sort et l'usure
„De ces penibles prests".

Aan smakelooze overdrijving maakt de dichter zich schuldig, waar hij verhaalt, hoe JUDITH zich opsiert.

Biedt de schets van de uitnemendheid van JUDITH, van haar uitstekend gelukkig huwelijk met MANASSE gelegenheid tot nuttige wenken aan jonge meisjes, mannen en vrouwen, de handelwijze der Ephraimieten doet dat tot een philippica tegen de afvalligen en huichelaars in 's dichters tijd. De zwelgpartij van HOLOFERNES tot eene tegen de *gosiers affamés*, de eunuch BAGOAS tegen de vleiende hovelingen. Uit deze laatste laat ik hier enkele regels volgen:

Gij mannen,

„à qui le grand coeur ne permettroit point estre
„Les ministres secrets des volontez d'un maistre, etc. —

---

tout entiére sur les combats intérieurs; les objections et les répliques se croisent avec une rapidité, une vigueur incomparables" — men moet opklimmen tot CORNEILLE of teruggaan tot SENECA om iets dergelijks te vinden. Mijns inziens lijdt de dichter hier weer sterk aan zijn detailleerwoede.

en gij vrouwen,

„qui de vostre honneur avez plus grand soucy
„Que de faveurs des Rois, n'y venez point aussi;"

maar gij,

„qui, d'un front hypocrite
„Et d'un propos menteur humblement caressez
„Ceux que vous voudriez voir d'un froid tombeau pressez
„Qui prodigues, vendez pour un estat vos femmes, etc."

en gij,

„filles d'Achelois, dont la voix charmeresse
„Fait souvent naufrager la plus fine jeunesse,
„Vous Circes, qui muez par vos enchantemens
„En pierres et pourceaux vos plus accorts amans.....
„Venez, venez en haste ès cours des grands Seigneurs,
„Car vous y recevrez mille non-deus honneurs."

Les Semaines. De eerste schijnt in 1579 bij twee uitgevers te zijn verschenen. Het is een ontzaglijke uitbreiding van het in Genesis voorkomende scheppingsverhaal; het onderwerp biedt de schoonste gelegenheid eene verbazende geleerdheid ten toon te spreiden, die echter geen ander doel heeft en mag hebben dan de grootheid en heerlijkheid Gods te doen uitkomen, het welzijn van den mensch, naar lichaam en ziel te bevorderen; als man van het „utile dulci" is voor den schrijver de poetische vorm de aangewezene.

In het Fransch was een dergelijk werk nog nooit verschenen. Wel bestond er van FRÉDÉRIC MOREL eene Latijnsche vertaling van de *Hexahemeron* van Pisidas, (± 620) diaken en archivaris van de groote kerk te Konstantinopel.

Volgens het oordeel van MOREL, COLLETET e. a. volgde DU BARTAS dat werk na in alles en overal, „hormis en ses frontispices, en ses invocations et en ses episodes".

Een onderzoek door PELLISSIER ingesteld, heeft dezen geleerd, dat beide gedichten wel eenige trekken gemeen hebben, maar dat vele gelijke plaatsen zijn toe te schrijven aan het gebruiken van dezelfde bronnen: PLINIUS, ARISTOTELES, PLUTARCHUS.

Het gedicht is verdeeld in zeven zangen, genoemd naar de dagen; 1e dag, 2e dag, enz.

Sommige dagen leveren natuurlijk overvloed van stof; andere minder, onder de laatste bijv. de eerste en tweede dag.

De onderwerpen voor den eersten zang zijn eigenlijk: *de Baaierd*, *de Schepping van het licht*, *de Scheiding van Dag en Nacht.*

De *Baaierd* is „un tas mal entassé", waarin alles door elkaar ligt, waarin het nat en het droog en nog een twaalftal strijdige elementen met elkaar kampen en gedurende dien strijd

„Le terre estoit au ciel et le ciel en la terre
„La terre, l'air, le feu se tenoyent dans la mer,
„La mer, le feu, la terre estoyent logez dans l'air,
„L'air, la mer et le feu dans la terre; et la terre
„Chez l'air, le feu, la mer."

Dan wordt in een aantal regels nog gewezen op het onderscheid tusschen den *Baaierd* en den lateren toestand, eene vergelijking met een embryo besluit het geheel.

Het licht, „la vive clarté", „sans qui mesme le beau semble estre sans beaute" stelt de dichter op den hoogsten prijs, want:

„En vain Timanthe eust peint son horrible Cyclope
„Parrhase son rideau, Zeuxe sa Penelope, etc. etc."

Na de verschillende meeningen over het ontstaan en het wezen van het licht te hebben medegedeeld, wijdt hij eenige regelen aan de uitnemende nuttigheid er van.

„Chasse-ennuy, chasse-dueil, chasse-nuict, chasse-crainte.
„Lampe de l'Univers, mère de verité
„Juste effroy de brigans, seul miroir de beauté
„Fille aisnee de Dieu, que tu es bonne et belle."

De nacht is evenwel ook niet van verdienste ontbloot; om te beginnen, als tegenstelling zoo bevorderlijk voor het recht genieten van het licht, evenals hij slechts den heiligen vrede recht kan waardeeren, die langen tijd onder den druk des oorlogs heeft gezucht; immers:

„On ne sent plaisir qui ne desplaise
„si sans nul intervale on s'y plonge à son aise."

Na nog eenige goede zijden van den *Nacht* te hebben opgemerkt, slaakt de dichter ten slotte deze ontboezeming:

„O, douce nuict, sans toy l'humaine vie
„Ne seroit qu'un enfer, où cent façons de morts
„Sans fin bourelleroyent et nos coeurs et nos corps."

Was nog niet lang geleden het licht „*mère de verité*", nu wordt van den nacht getuigd dat zij het masker afneemt, waarachter men zich den ganschen dag verbergt; verder maakt ze allen gelijk den koning en den boer, enz.

„Car (en ziehier de verklaring) nuict, tu couvres tout
[de ton obscur manteau"

Ook enkele dwaalbegrippen zijn en passant bestreden; zoo zijn er bijvoorbeeld ongodisten, die een begin ontkennen en spottend vragen, wat God dan wel deed vóór de wereld er was.

„Veu qu'à si grand' puissance, si haute sagesse
„Rien ne sied point si mal qu'une morne paresse,"

waarop het alles behalve malsche antwoord luidt:

„Scache, o blasphemateur, qu' avant cest univers
„Dieu bastissoit l'Enfer, pour punir ces pervers
„Dont le sens orgueilleux en jugement appelle
„Pour censurer ses faits, la sagesse éternelle,"

en de terechtwijzing eindigt met de verklaring, dat er in 't Heelal is eene

„Beauté, grandeur, richesse, artifice qui bouche
„Des hommes-chiens sans Dieu la blasphemante bouche."

Het gevoelen van LEUCIPUS, dat er meer dan ééne wereld zou zijn, wordt bestreden op grond van het onbestaanbare van een *ledig*.

Eigenlijk zijn hiermede alle zaken behandeld, waartoe de eerste scheppingsdag aanleiding geeft, maar er bestonden toch al schepselen, over wier ontstaan en over den *tijd* van wier ontstaan ook weer zeer verschillende meeningen in omloop zijn, nl. de engelen; in een viertal alexandrijnen deelt de dichter ons mede dat hij zelf geene bepaalde opinie hardnekkiglijk wil voorstaan, en dat hij „humble ignorance" hier 't veiligst vindt; maar dit weet hij, dat vele bataillons, door nijd en trots gedreven, tegen God zijn opgestaan, en dat ze in de Hel zijn neergestort,

hetgeen den dichter de volgende aardigheid (?) in de pen geeft:

„Ce peuple, ensorcelé de superbe et de rage
„A gaigné pour le moins sur nous cet advantage
„Qu'il scait combien l'Enfer est éloigné des Cieux,
„Car il l'a mesuré d'un saut ambitieux."

Er is evenwel ook nog een „escadron innocent", waarvan getuigd kan worden dat: „son repos gist en peine, en service son heur."

Altijd staan ze gereed: de een vergezelt Hagar.

„Et par discours sucrez son exil adoucit"

terwijl anderen nu als geneesheer, dan als bode, soms als wreker dienst doen; een voorbeeld van het laatste is de slaande engel, die onzichtbaar in het leger van Sanherib woedde.

„Ainsi que des moulins on voit rouer les toiles
Sans voir l'esprit venteux qui souffle dans leurs voiles."

Het onderwerp van den tweeden zang is natuurlijk de vorming van het uitspansel of den hemel, en de scheiding van de wateren, die onder het uitspansel zijn, en van de wateren, die er boven zijn.

De dichter maakt er van eene verhandeling over de vier elementen, waaruit alles bestaat, die ook vaak met elkaar strijden; over den dampkring met alle daarin voorkomende verschijnselen als: rijm, dauw, regen en vallende sterren, staartsterren, meteoren, donder en bliksem; eene bestrijding van hen, die meenen, dat er geen wateren boven het uitspansel zijn, wordt gevolgd door eene, den zang besluitende, beschrijving van den zondvloed, die juist is ontstaan, zegt

de dichter, door een tijdelijk samenvloeien van de watermassa's.

De aanhef van den zang bestaat in eene berisping, eene scherpe berisping aan de Fransche schrijvers van zijn tijd, waaraan schrijver eene mededeeling van zijne eigene betere bedoelingen, met eene aanroeping van God, vastknoopt. De strijd der elementen in sommige lichamen, bijvoorbeeld in gistenden wijn, of liever de veranderingen tengevolge van dien strijd in de lichamen plaats hebbende, vestigt 't oog van den zedemeester op de veranderlijkheid van het Fransche volk, waarover dan natuurlijk een hartig woordje gezegd wordt.

Ook in de vier volgende zangen is eene der hoofdbezigheden van den dichter 't bijeenbrengen van wetenswaardigheden; hij ontleent ze, zooals we reeds gezien hebben, voor een groot deel aan PLINIUS, PLUTARCHUS, ARISTOTELES, bovendien nog aan FLAVIUS JOSEPHUS, SOLINUS, e. a. ook aan schrijvers uit den lateren tijd, zooals blijkt uit wat hij schrijft over vogels uit de Nieuwe Wereld.

Niets komt hem ongelooflijk voor, of 't moest zijn 't allernieuwste, bijv. de bewering van COPERNICUS dat de aarde om de zon zou draaien; hij wijst dien „docte Germain" dan ook onverwijld eene plaats onder de „esprits frénétiques," maar ter goeder trouw vertelt hij van een water, „qui esteint le brandon allumé et le rallume esteint," van een riviertje in Palestina, dat op elken sabbath droog wordt:

„Ne voulant que son flot travaille en la journee
„Par les divines Loix au repos destinee" —

van het water eener Arabische bron, in de buurt van de Roode Zee, dat de wol der kudde, die het drinkt, rood-

achtig kleurt. De astrologie houdt hij de hand boven het hoofd; onder de visschen bekoort hem bijzonder de remora of groote zuigvisch, die in vaart zijnde schepen, door er zich tegen aan te zuigen, doet stilliggen; onder de vogels Phoenix.

Op een paar treffende staaltjes van sterk geheugen, vestigt hij de aandacht in den zesden zang; hij bespreekt daar de kwestie, waar in het lichaam de ziel eigenlijk zetelt, en voorzichtig, evenals bij de kwestie over het hoe en wanneer van het ontstaan der engelen, veroorlooft DU BARTAS zich ook hier geene eigen meening, maar zegt hij:

„Soit qu'il regne au cerveau, soit qu'en coeur il habite
„Seneque, où pouvois tu enregistrer la suite
„De tant de mots divers, de tant de longs discours,
„Pour le redire apres, voire mesme au rebours."

De commentator, GOULART, citeert eenige regels van SENECA, waaruit blijkt dat dat getal woorden tweeduizend bedroeg, en vertelt verder, dat hij bij een zekeren TH. ZUÎNGER in diens „*Grand theatre de la vie humaine*" gelezen heeft van een jongen Corsikaan, die 't bracht tot zesendertig duizend.

Het tweede proefje is het volgende:

„Où se pouvoit cacher ce grand tableau de cire
„Où d'un seau bien gravé la memoire de Cyre
„Imprimoit et les fronts et les noms des souldars,
„Qui suyvoyent par milliers ses vainqueurs estendars."

Veel wonderlijks wordt meegedeeld omtrent de heilzame werking van sommige planten, maar de dichter gelooft niet, dat er een wonderlijker plant wast op bergen of in dalen

„Que le dictame Indois, qui par le daim mangé
„Ne guarit senlement son flanc endommagé
„Par le trait Gnosien, ains promptement rejette
„Contre l'Archer voisin la sanglante sagette."

Een zeer groot bestanddeel is moralisatie. Zoo leert God door zes dagen te besteden aan iets, dat hij in veel korter tijd had kunnen doen, dat een werkman:

„D'un bouillonnant desir ne doit precipiter
„La besogne entreprise, ains d'une longue attente
„Repasser mille fois la lime patiente
„Sur l'ouvrage chery, se hastant lentement;
„Car ce qui se fait bien, se fait prou vistement."

De betrekkelijke kleinheid der aarde moet den mensch nederigheid leeren; zoo ook de korenaren:

„qui plus sont pleins de grain, plus leurs testes abaissent;
„Plus sont vuides de grain, plus haut leurs testes dressent."

Het kleine vischje, dat den walvisch voorgaat is den kinderen een voorbeeld, welke plicht ze hebben jegens hun oude blinde vaders, hoe ze hebben te zorgen

„Que le vieillard mesme en voye incognue
„Bien qu'il soit privé d'yeux, ne soit privé de veuë."

De diamant leert standvastigheid, de sperwer dankbaarheid, de arend zorg voor de kinderen, de dolfijn zachtheid; man en vrouw mogen een voorbeeld nemen aan de spinnen; onder de lichaamsdeelen zijn het de oogen, waarnaar zich de vorsten; het hart en de maag waarnaar zich de kerkleeraars; de handen, waarnaar zich alle Christenen te richten hebben.

Een dergelijk streven, het putten van nutte leering uit

de Schepping, is ook zeer sterk in de Middeleeuwsche werken daarover (BESTIAIRES, VOLUCRAIRES, COMPUTS d. i. berijmde Almanakken.)

PELLISSIER meent echter, dat het niet die gedichten zijn, onder welker invloed DU BARTAS gewerkt zou hebben, omdat die in zijn tijd volkomen vergeten waren „et nous ne pouvons guére supposer qu'il les ait connus." Maar is het zoo gewaagd te onderstellen, dat bij zeer gegoede burgerlieden, als de SALUSTRES waren, in een afgelegen gedeelte des lands, enkele werken van dien aard bewaard gebleven zullen zijn? En waren ze er, dan is 't zeker, dat een man als onze dichter, ze ook gelezen heeft en met genoegen gelezen heeft. Ik wijs hier op sommige passages, die gekenmerkt worden door wat men bij 't behandelen van Middeleeuwsche schrijvers, naïveteit pleegt te nemen.

In *Les Pères* bv. wordt de ontroering van ABRAHAM bij 't hooren van Gods stem, die hem gelast ISAAC te offeren, vergeleken bij die van iemand, die half wakend een spooksel meent te zien.

„Cil, qui demi-veillant, et dormant à demy
„Voit, ou bien pense voir un phantosme ennemy
„S'enfonce entre deux draps, tremble, et ne peut à peine
„D'un grand quart d'heure apres reprendre son haleine."

Grootendeels op zich zelf staande gedeelten zijn:

Op het eind van den derden zang de lofrede op het landleven, en wel het leven van den zeer welgestelden buitenman:

„Non l'estat disetteur du rompu bucheron,
„De l'affamé pescheur, du pauvre vigneron, ...

eene voortdurende tegenstelling van het geluk daaraan verbonden met het leven in de wereld, aan de hoven, op het

oorlogsveld, in de steden, waar eerzucht, baatzucht, verraad en vleierij zulk eene groote rol spelen; het slot is eene bede van den dichter:

„Puisse je, ô Tout puissant, incogneu des grands Rois
„Mes solitaires ans achever par les bois;
„Mon estang soit ma mer, mon bosquet mon Ardenne,
„La Gimone mon Nil, le Sarrapin ma S'eine, ...
„Que l'honneur vray je suyve, et non l'honneur menteur,
„Aimé comme homme rond, et non comme flatteur."

In den vijfden, de geschiedenis van ARION, en de gedenkwaardige historie van de liefde van een adelaar tot een Grieksch meisje, „aussi noble qu' Héron, mais plus chaste qu'elle," in den zesden eene dergelijke van een leeuw en een Romeinschen slaaf; men zou er ook toe kunnen rekenen de schildering van den strijd van den olifant met den rhinoceros en van den olifant met den draak.

De zevende zang vangt aan met het stuk waarmede GOETHE zijn gunstig oordeel over DU BARTAS staaft; God zijn werk overziende, wordt daar vergeleken bij een schilder, die zijne voltooide schilderij beschouwt; en die schilderij uitvoerig beschreven.

Vervolgens bestrijdt de dichter EPICURUS en zijne volgelingen, die Gods voorzienigheid ontkennen; behandelt hij op de gewone wijze de kwestie waarom 't den boozen vaak goed, den goeden slecht gaat; de geloovigen moeten door hun standvastigheid God verheerlijken maar bovendien,

„l'Homme, qui Dieu munit d'une brave asseurance [1])
„Semble au bon estomach, qui soudain ne s'offence

[1]) Wat smakeloosheid aangaat te vergelijken met de vergelijking in VONDELS Rijnstroom van den sterk gezwollen Rijn met een *waterzuchtige*.

„Pour l'excez plus leger, ains change promptement
„Toute sorte de mets en parfait aliment.

Dat God op den zevenden dag rustte, is voor den mensch een wenk hetzelfde te doen, 't stelt den mensch daarna weer in staat tot grootere krachtsinspanning; hoofddoel van den rustdag evenwel is het dooven van het vuur der begeerte en behartiging van de eeuwige belangen; daarvoor is 't goed voor een tijd voor de wereldsche zaken het oog te sluiten, even als een boogschutter met één gesloten oog het zekerst schiet. De rustdag is niet bestemd voor feestvieren, maar voor kerkgaan en het overpeinzen van Gods wonderwerken; met vele voorbeelden wordt aangetoond wat ze den mensch leeren kunnen.

Van de tweede *Semaine* bewerkt op uitnoodiging van HENDRIK IV, verschenen de eerste en tweede dag in 1584 bij PIERRE L'HUILLIER te Parijs; in eene uitgave van 1591 bij HERMAN MERSMANN te Antwerpen is ook opgenomen *les Pères* en *l'Histoire du Prophète Jonas;* in dat jaar zagen te la Rochelle bij HAULTIN ook het licht *les Trophees* en *la Magnificence;* de andere stukken komen eerst in latere uitgaven voor. Er zijn maar vier van de zeven dagen voltooid.

Het groote doel van den dichter blijkt uit zijn gebed in l'Eden:

„permets que je conduise
„Le monde à son cercueil, allongeant mon propos,
„Du premier des Sabats jusqu'au dernier repos;

hij is gekomen tot de verwoesting van Jeruzalem onder ZEDEKIA; in de uitgave van 1632 wordt het plan voor de drie volgende dagen ook medegedeeld.

In 1562 had MAURICE SCÈVE uitgegeven *le Microcosme*, voor een groot deel dezelfde stof behandelende; resultaat van PELLISSIER'S vergelijking van de beide werken is dat DU BARTAS niets aan SCÈVE ontleend heeft.

Elke dag is verdeeld in vieren. 't Eerste stuk van den eersten dag is getiteld *Eden*, en beschrijft den gelukstaat van Adam en Eva in het paradijs; er wordt veel werk gemaakt van de beschrijving van den hof, nog al geredeneerd over de juiste geographische ligging, over den aard van 's menschen werk voor den zondenval. Adam bewonderde de geheele schepping, doch na het zien van Eden, minacht hij alles daarbuiten, en is hij als een boer, die op eens van het land in Parijs verplaatst wordt:

„(Il) desire cent yeux, cent netz et cent oreilles
„Pour avoir l'usufruit de si douces merveilles.

Ook de heerlijkheid van den omgang met God, van hemelsche visioenen en openbaringen wordt in het licht gesteld, doch ten laatste vermaant de dichter zijne Muze niet te diep in Gods geheimenissen door te dringen, en eindigt hij met deze regels, een voorbeeld van zijne liefde tot tegenstellingen:

„Immortel et mortel Adam doncques nasquit,
„Immortel il mourut et mortel il vesquit.

In het tweede stuk, *l'Imposture* wordt eerst gehandeld over de gedaanteverwisselingen van den duivel, verschillende meeningen daarover medegedeeld; dit staat vast, hij heeft de

moeder der menschen verleid; hij doet zijn aanval op de vrouw, omdat ze is

„indiscrette, legere,
„Foible, aime, nouveauté, credule et mensongere;"

Eva staat den duivel te woord, en hij begrijpt even als

„un amant rusé
„Qu'un fort, qui parlemente, est a demy rendu."

Evenals

„le laron Apprentif, qui, pasle, egaré, avance par trois fois
„Trois fois va reculant les crochets de ses doigts,"

zoo verkeert ook Eva in tweestrijd, maar

„finallement, malsage elle touche
„Et le porte soudain de la main a la bouche."

In haren val sleept ze Adam mede, evenals iemand, van een steilen berg stortende, den arm of de dij grijpt van zijn vriend en dien meetrekt. Dan komen de vonnissen van de slang, den man en de vrouw, waarvan het laatste tot in de onsmakelijkste bijzonderheden wordt medegedeeld. Van de smart van Adam en Eva bij de verdrijving uit het paradijs kan hij zich eenigszins eene voorstelling maken, die getuige is geweest van de zuchten en tranen der Engelschen bij het verlaten van Calais.

De onderwerpen van het derde stuk, *les Furies*, zijn de honger, de oorlog, allerlei ziekten, naar aanleiding waarvan de dichter ook spreekt over zijn eigen koortslijden; de verveling, buitengewone vroolijkheid, de vrees, de begeerte, „qui a des crocs pour yeux, pour boyaux des abysmes", de gierigheid, oorzaak van den handel, de toorn.

Al deze begrippen worden door den dichter gepersonifieerd. Na eene klacht over de buitengewone ellenden juist van zijn tijd vermaant hij de Fransche jongelingschap, en wijst hun een hun passend werk:

„Allez, courez en Flandre et deschargez humains,
„Du joug des Espagnols, les Belges vos Germains."

In „*les Artifices*" komt voor eene beschrijving van het paard, van den moord van ABEL, en ADAM vertelt aan SETH, hoe de schepping zich heeft toegedragen, en ontsluiert de toekomst tot den zondvloed.

In *l'Arche* klaagt de dichter over zorgen voor zijne kinderen, over zijne zwakke gezondheid, geleden verliezen, moeilijke familieomstandigheden, en bidt God hem toch niet te doen zijn als een wind, die verzwakt, maar als een stroom, die steeds sterker wordt; daarop leidt hij zijne lezers binnen in de ark, en maakt hen alzoo getuige van de wijze woorden met welke Noach zijn familieleden opwekt:

„Le miel charme-soucy, qui doucement distille
„De son gosier disert, ranime sa famille."

CHAM heeft allerlei goddelooze tegenwerpingen, waarop NOACH natuurlijk 't antwoord niet schuldig blijft. Zeer uitvoerig is de schets van de dronkenschap van den armen NOACH, die

„desireux de tromper la tristesse
„Un jour relasche un peu de sa façon de vivre
„La severe roideur, s'égaye, boit, s'enyvre."

Na aangetoond te hebben, hoe gelukkig het is onder een goed vorst te leven, hoe ongelukkig daarentegen door een tyran geregeerd te worden, na nog eens de hovelingen

even de waarheid gezegd te hebben, verhaalt de schrijver in *Babylone* hoe God door de spraakverwarring de heerschzuchtige plannen van NIMROD verijdelt.

Hij acht die op zich zelf een groot ongeluk; zonder die zouden we 't heel wat verder kunnen brengen;

„montant d'art en art
„Nous parvenions bien tost au sommet du rempart
„Où l'Encyclopedie en signe de victoire
„Coronne ses mignons d'une éternelle gloire."

Tot dien tijd toe was 't Hebreeuwsch de algemeene taal; vijf redenen worden daarvoor aangevoerd.

In een visioen ziet de dichter een beeld van de Welsprekendheid, omringd door de letterkundige vertegenwoordigers van de verschillende volkeren; eene lofspraak op koningin ELIZABETH en op eenige van zijn Fransche collega's o. a. RONSARD weet hij daarbij te pas te brengen.

In *les Colonies* behandelt de dichter de verspreiding der menschen over de aarde, het zich vormen van naties; de volksverhuizingen zijn een gevolg van:

„La sacrilège faim des sceptres et de l'or,
„La soif d'une vengeance, et le desir encor
„D'un fantastique honneur."

Eerst bespreekt hij: hoe de Nieuwe Wereld is kunnen bevolkt worden, en hoe de menschen zich in den oudsten tijd zoo sterk hebben kunnen vermenigvuldigen, daarna wijst hij op de verschillende geaardheid der volken, en eindigt met een lofrede op Frankrijk.

Frankrijk is de parel van Europa, het Paradijs der wereld; slechts één ding ontbreekt.

„La seule Paix te manque! o Dieu! qui tiens ouvers
„Tousiours les yeux sur nous, de l'eau de ta clemence
„Amorti le brasier qui consume la France,
„Balaye nostre ciel, remets, o Pere doux!
„Remets dans ton carquois les traicts de ton courroux."

Les Colomnes. Adam was van zelf in het bezit van alle mogelijke wetenschap en kunst; hij leerde dat alles aan zijne nakomelingen, wien het zich eigenmaken daarvan echter groote inspanning kostte. De kinderen van SETH, wetende dat de zondvloed komen zou, richtten twee zuilen op, bestand tegen vuur en water en graveerden daarin de grondregels der vrije kunsten. HEBER, een kleinzoon van SETH, toont lang na den zondvloed dat alles aan zijnen zoon PHALEG.

De 3e en 4e dag bestaan uit: *la Vocation*, het merkwaardigste uit het leven van ABRAHAM en LOTH, *les Pères*, de geschiedenis van ISAAC's offerande; *La Loy* „uittocht uit Egypte, tocht in de woestijn, de wetgeving bij Sinai; *les Capitaines*, de geschiedenis van Israel van JOZUA tot SAUL; *les Trophees*, de heldendaden van DAVID; *la Magnificence*, de regeering van SALOMO, *le Schisme*, het tijdvak van den dood van SALOMO af tot de bevrijding van Samaria onder JORAM; *la Decadence*, het tijdperk van JEHU tot aan de verwoesting van Jeruzalem onder ZEDEKIA.

De opmerkelijkste gedeelten zijn in *la Loy*, de schildering van den Nijd en zijne verblijfplaats; de regels waarin de dichter bekent geneigd te zijn tot alle kwaad; in *les Trophees*, de beschrijving van het monster GOLIATH, van de schoonheid van BATHSEBA, en naar aanleiding van SAULS dood eene qualificatie van den zelfmoord; eene lofrede op

DAVIDS psalmen en eene daaraan vastgeknoopte op koning JACOB VAN SCHOTLAND, in *la Magnificence*, de Poëtische beschrijving van den „Plaisant verger d'ou partent les Amours" en van het bal celeste, waarvan de dichter meermalen spreekt o. a. in *les Trophees.*

„Voy comme tout le ciel ravy d'un si doux son,
„Quitte pour t'escouter son bal et sa chanson,"

In *la Vocation*, de opdracht aan JACOB VAN SCHOTLAND, een poëtische beschrijving van den slaap, en eene schets van den brand van Sodom en Gomorra; in *les Capitaines*, beschrijving van den stroomgod van den Jordaan; in *le Schisme*, de Hongersnood onder JORAM, en van *la Decadence*, het begin, een uitval tegen de tyrannen.

In de korte *Histoire de Jonas* is slechts van eenig belang de schets van den storm. Het laatste gedicht is de *Cantique sur la victoire d'Ivry*..

Na een juichenden aanhef, na aanroeping van de Muzen, barst de dichter los:

„Ha! je sen ja deja dans mon chef bouillonner
„Cent mille inventions. Il est temps de donner
„Carriere à mon esprit."

Het gedicht bestaat verder uit vele passages, waarin de grootheid van HENDRIK IV in het licht wordt gesteld, en eene zeer nauwkeurige beschrijving van den slag, zoo nauwkeurig, dat men daaruit meende te moeten opmaken dat de dichter dien zelf had bijgewoond.

HENDRIK is de ridderlijke held, aan wien niets weerstand kan bieden, die:

„Comme le torrent dont l'onde courroucee
„A pour frein l'espesseur d'une haute chaussee,"

met geweld zich een weg baant; die in den strijd vuurwapenen versmaadt voor den degen, „l'espee est des gendarmes la gloire plus insigne", die wanneer hij MAYENNE gewaar wordt op dien aanstormt, zooals de Numidische leeuw de andere dieren voorbijgaat, om zich op den beer te werpen; die niet tracht bij den vijand minder in 't oog te vallen door 't weglaten van alle onderscheidingsteekenen, integendeel

„Un horrible pennache ombrage sa salade."

De gewone benamingen voor hem zijn, l'Hercule Gaulois, un autre Roland, un Martèl en hij drukt zijne bewondering ten slotte uit in deze regels:

„Hé, Dieu, quel clair honneur s'épand sur son visage,
„Hé, Dieu, quels rais nouveaux flambent dedans ses yeux,
„Quel plus qu'auguste port! quel air présagieux
„D'un bonheur prochain! bravache, il ne se pare
„D'un clinquant enrichy de mainte perle rare;
„Il s'arme tout à cru et le fer seulement
„De sa force valeur est le riche ornement:
„Son berceau fut de fer, sous le fer il cotonne
„Son menton genereux, sous le fer il grisonne;
„Et par le fer trenchant il reconqueste encor
„Les sceptres, les bandeaux, et les perles et l'or."

MAYENNE wordt voorgesteld als overmoedig door de hulp hem door FILIPS II toegezonden; FILIPS, die steeds op Frankrijk loert, en daar de tweedracht bevordert:

„afin que sans debat"
„Il enlève, renard, le prix de leur combat."

Edel en waardig is de toespraak tot den vluchtenden MAYENNE.

„O Prince genereux! he, pourquoy t'enfuis-tu?

en daarin vooral deze regels:

„Le droit manque à tes mains, et non pas le courage,
„La cause te combat; CHARLES, arreste-toy,
„Et vien humble baiser la dextre de ton Roy,
„Que si d'un pere mort la sanglante vengeance
„T'a mis le glaive au poing, he, qu'en peut mais la France?
„Hé, qu'en peut mais le Roy, qui n'a du sang germain
„Moins net (tu le sçais bien) son esprit que sa main."

Is het zucht naar grootheid, die u drijft, door wien zal die beter bevredigd worden dan den koning, „qui, prudent, sçais conprendre tes insignes vertus;"

is het de vrees, toch zijn gunst verbeurd te hebben,

„connut-on jamais.
„Roy qui plus oubliast las esteintes querelles?"

is het ijver voor het Katholicisme? maar zijn het niet ijverige katholieken, die aan het hoofd van den staat staan; bovendien de koning is geen atheïst, hij is een Christen, een vroom vorst; wel is hij hervormd, maar niet partial, écervelé, testu, en merkwaardig zijn de volgende regels:

„Et si le temple saint à peu près abatu
„Par nos profanes mains, par nos plumes mutines,
„Superbe, doit un jour reparer ses ruines;
„Et si l'Eglise encor doit esperer jamais
„Un estat bien heureux, une profonde pais,
„Sans doute, ce sera sous un prince, si vuide
„D'aveugle passion."

De strijd wordt zeer levendig geschilderd: HENDRIK IV heeft een aanvaller verslagen:

„Il attaque l'ennemy, son assaillant assaut;
„Remarque, résolu, des armes le deffaut,
„Puis entre la tassete et l'espaisse cuirasse
„Il luy recerche l'ame, il la trouve, il la chasse."

Vooral de vlucht van het hoofdleger wordt uitvoerig beschreven; de overwinnaar vervolgt met woede: „Et ne craint le chemin, du vaincu mesme craint"; bij massa's storten zich de vluchtelingen en de vervolgers in een riviertje de Eure, waarover zich de stroomnymf „la Fée aux yeux d'azur, l'immortelle Navonde," zeer vertoornt,

Bieden nog een paar afdeelingen, het Belgische en het Zwitsersche bataillon, den koning weerstand, 't is slechts om zijn roem te verhoogen; het Belgische verslaat hij geheel, hoewel eene veel geringere macht tot zijn beschikking hebbende, zooals soms een galjoen een schip van vierhonderd ton overwint.

Het Zwitsersche handhaaft den alouden roem, maar

„l'esclair de ta (v. HENDRIK IV) guerrière face
„Leur coeur diamantin transforme en fresle glace;
„De fresle glace en eau, d'eau en tiede vapeur, ...

HENDRIK schonk den dapperen genade. Het gedicht wordt besloten met eene bede aan het Fransche volk, HENDRIK toch als zijn vorst te erkennen, en aan HENDRIK zijn leven voor Frankrijk te sparen, want mocht hij komen te vallen dan zou het zijn als:

„La nef qui veufve de pilote
„Sur les monts escumeux a temps d'orage flote.

maar blijft hij gespaard, dan zal zijn tijd ook in niets achter staan bij den gelukkigen van Augustus.

Het succes, dat de werken van DU BARTAS hadden, was verbazend. Velen stelden hem in plaats van RONSARD het hoogst onder de Fransche dichters. Volgens COLLETET werd de *Première Semaine* in minder dan vier of vijf jaar meer dan twintigmaal gedrukt; de *Seconde Semaine* is ook, hoewel met veel minder geestdrift ontvangen, voor de complete uitgave van 1611, meer dan eens afzonderlijk uitgegeven. In 1611 komt dan de zooeven genoemde uitgave van alle werken tot stand, waarvan Sainte-Beuve *(Revue des Deux Mondes,* 1842 pag. 275), wel eenigszins ten onrechte zegt, dat ze kan worden beschouwd als „son vrai tombeau." Na dien tijd toch zijn er nog andere geheele uitgaven, één van 1620 te Rouen en één van het jaar 1632 te Genève.

Verklarende aanteekeningen werden geleverd door SIMON GOULART van Senlis, beroemd predikant te Genève, PANTHALEON, THÉVENIN en CLAUDE DURET, in Duitschland deed het VALERIUS HARTUNGUS; die van den eerste zijn opgenomen in de groote uitgave van 1611.

Er zijn ook verscheidene vertalingen, GABRIEL DE LERM geeft in 1584 te Parijs en in 1591 te Londen uit eene Latijnsche bewerking van de *Première Semaine*, opgedragen aan koningin ELISABETH van Engeland en later opgenomen in de *Deliciae poetarum Gallorum* van GRUTER; ASHLEY in 1589 van de *Uranie*; BIJSTERVELDT (*un ancien député Belge, devenu professeur en Ecosse*) in 1600 van de *Première Semaine*, en SAMUEL BENOIST in 1609 van den eersten en

tweeden dag van de *Seconde Semaine* onder dezen titel: *Domini Guillelmi Sallustii Bartassii Hebdomas Secunda a Samuele Benedicto latinitate donata.*

In het Engelsch bestaat eene vertaling van het gedicht *Judith* door TH. HUDSON (Edinburg 1584), van alle werken door JOSHUA SILVEISTER (Londen, 1621), van de vier zangen van den tweeden dag van de *Seconde Semaine*, door WILLIAM L'ISLE (Londen 1637) — in het Italiaansch van de *Première Semaine* door FERRANTE GUISONI (1592); en ook in het Duitsch, uitgegeven te Leipzig; verder is er eene Spaansche, eene Deensche van ARREBOE, eene Zweedsche van SPEGEL, en in 1621 verscheen ook eene complete Nederlandsche vertaling van ZACHARIAS HEIJNS.

Was de roem van DU BARTAS buitengewoon, 't duurde slechts korten tijd. Gedurende de eerste helft van de 17e eeuw worden wel dichters, zij 't ook van een gering allooi, aangewezen, die meer of minder onder invloed van DU BARTAS zouden hebben gewerkt, maar bij de klassieke schrijvers van die eeuw is geen spoor van hem op te merken. LA BRUYÈRE noemt eens zijn naam, en wel om hem te beschuldigen geholpen te hebben aan het bederven van de taal. Veel hiervan is toe te schrijven aan den invloed van MALHERBE, die de geheele school van RONSARD bestreed, vooral RONSARD zelf aanviel, en DU BARTAS, als geen bestrijding zelfs waardig, met stilzwijgen voorbijging.

Bijna tweehonderd jaren is men bij dat stilzwijgen blijven volharden. Omstreeks 1820 kwam er een algemeen streven om zich niet meer zoo uitsluitend met de studie van de g r o o t e eeuw bezig te houden, maar ook met de Middeleeuwen en de 16e eeuw. SAINTE-BEUVE heeft over deze laatste zeer veel licht verspreid; hij is de eerste na zeer

langen tijd, die den naam DU BARTAS noemt. Een paar bladzijden worden aan hem gewijd in zijn *Tableau de la poésie Française au seizième siècle* (1828), en later in 1842 een apart artikel in de *Revue des deux Mondes*. Later zijn in de *Revue de Gascogne* en de *Revue d'Aquitaine* verscheidene bijzonderheden omtrent 's dichters leven en werken medegedeeld, vooral door TAMIZEY DE LARROQUE. In 1884 is door PELLISSIER eene uitvoerige en nauwkeurige studie uitgegeven: *La vie et les oeuvres de du Bartas*, en in 1890 een bloemlezinkje uit 's dichters werken door GOURCUFF en BÉNÉTRIX.

Buitenslands is DU BARTAS in de 17e en 18e eeuw meer gewaardeerd dan er binnen. Werd hij in Frankrijk in de 17e eeuw slechts gelezen door een bepaald kringetje van schrijvers, waaronder DU MORIS en RIVERRE, vooral JANGASTON D'ORTHES, volgens SAINTE-BEUVE, „une bien lourde et triste postérité", in Engeland is het niemand minder dan MILTON, die in zijn *Paradise Lost* ook nog al 't een en ander aan hem schijnt ontleend te hebben. Werd in Frankrijk in de 18e eeuw geheel over hem gezwegen, in Duitschland noemde en prees hem GOETHE in zijn artikel *Geschmack* onder de „Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog: *Rameau's Neffe*, erwähnt wird:"

„Die Franzosen haben einen Poeten DU BARTAS, den sie gar nicht mehr, oder nur mit Verachtung nennen. Er lebte von 1544 bis 1590, war Soldat und Weltmann, und schrieb zahllose Alexandriner. Wir Deutschen, die wir die Zustände jener Nation aus einem andern Gesichtspunkte ansehen, fühlen uns zum lächeln bewegt, wenn wir in seinen Werken, deren Titel ihn als den Fürsten der Französischen Dichter preist, die sämmtlichen Elemente der

Französischen poesie, freilich in wunderlicher Mischung beisammen finden. Er behandelte wichtige, bedeutende, breite Gegenstände, wie zum Beispiel die sieben Schöpfungstage, wobei er Gelegenheit fand, eine naive Anschauung der Welt und mannichfaltige Kenntnisse, die er sich in einem thätigen Leben erworben auf eine darstellende, erzählende, beschreibende, didaktische Weise zu Markte zu bringen. Diese sehr ernsthaft gemeinten Gedichte gleichen daher sämmtlich gutmuthigen Parodien, und sind wegen ihres bunten ansehens dem Franzosen auf der jetzigen Höhe seiner eingebildeten Cultur äuszerst verhaszt, anstatt dasz, wie der Kurfürst von Mainz das Rad, ein Französischer Autor die sieben Tagwerke des DU BARTAS, irgend symbolirt, im Wappen führen sollte.

„Damit wir aber, bei einer aphoristischen Behandlung unserer Aufsätze nicht unbestimmt und dabei paradox erscheinen, so fragen wir ob nicht die ersten vierzig Verse des siebenten Schöpfungstages von DU BARTAS vortrefflich sind, ob sie nicht in jeder Französischen Mustersammlung zu stehen verdienen, ob sie nicht die Vergleichung mit manchem schätzenswerthen neuern Product aushalten? Deutsche Kenner werden uns beistimmen und uns für die Aufmerksamkeit danken, die wir auf dieses Werk erregen. Die Franzosen aber werden wohl fortfahren, wegen der darin vorkommenden Wunderlichkeiten auch das gute und treffliche daran zu verkennen." [1])

Was op het einde van de 16de eeuw de vereering van DU BARTAS als dichter door de omstandigheden zeer groot,

[1]) GOETHE's sämmtliche Werke in sechs Bänden Stuttgart 1860. Fünfter Band. seite 185.

er verhieven zich ook zeer sterk afkeurende stemmen tegen hem; zoo bijv.: van RONSARD, die, volgens COLLETET fils, zich zeer ingenomen met hem had betoond; van den kardinaal DU PERRON, den voornaamsten leerling van RONSARD, die beweerde: „DU BARTAS est un fort méchant poete; pour l'invention, chacun sait qu'il ne l'a pas et qu'il n'a rien à lui, et qu'il ne fait que raconter une histoire; pour la disposition, il ne l'a pas non plus, car il va son grand chemin; pour l'élocution, elle est très mauvaise"[1]); „van SOREL, wiens uitlating zeker ook niet gunstig is: „*La Semaine* n'est quasi que l'histoire naturelle de Pline, mais en vers avec quelques autres remarques sur le mesme sujet, puisées dans des livres fort communs" [2]).

De beoordeelaars van deze eeuw maken zich noch schuldig aan het een, noch aan het ander. SAINTE-BEUVE oordeelt aldus: „On ne peut nièr, que *la Semaine* ne justifiât ce premier enthousiasme par un certain air de grandeur, par des tirades éloquentes et aussi par la nouveauté bien réelle du genre" [3]).

De dichter dischte ontzaglijk veel natuurkennis op, „mais toute cette physique se relève d'un sentiment moral animé, d'une teinte biblique et parfois prophétique qui passe comme l'éclair à travers les éléments; le malheur de DU BARTAS est qu'il gâte cette élévation naturelle de ses pensées, cette noblesse de ses descriptions par des traits burlesques, par

---

[1]) Door SAINTE BEUVE uit de *Perroniana* geciteerd in de *Revue des deux Mondes* 1842, blz. 263.

[2]) Remarques sur le Berger extravagant (1627).

[3]) La poésie dévote du moyen-âge était dès longtemps oubliée, la Renaissance avait tout envahi; les seuls Protestants en étaient encore aux maigres psaumes de Marot. (SAINTE BEUVE).

des expressions déplacées et de mauvais goût [1]), (même pour son temps) dont il ne sentait pas le leger ridicule". PELLISSIER zegt in zijne studie over den dichter: de *Uranie* is een zwak, verward en hoewel niet lang, toch langdradig gedicht; de *Triomphe de la Foy* beteekent nog minder; in de *Neuf Muses Pyrénées* is maar één mooie vergelijking; de *Judith* is te lang, daarin vele en veel te lange uitweidingen, zeer kunstmatig aan het verhaal vastgeknoopte episodes, maar ook vele merkwaardige passages; de *Semaine* onderscheidt zich noch door samenstelling, noch door vinding, maar te midden van de grootste zwakheden voelt en tast men den bezielden zanger, vol geestdrift om den Schepper te eeren en de menschen, met de in hunne maatschappij bestaande wanorde en daaruit voortvloeiende ellende, te wijzen op de eeuwige orde, die in de natuur heerscht. Als 't grootste gebrek van den dichter beschouwt hij dat deze geen maat weet te houden: „ce qui luy a manqué, ce n'est pas la faculté poétique, „c'est le tact et la mesure." Ten slotte, geloof ik, dat het niet ondienstig is, nog even in 't bijzonder op eenige eigenaardigheden van den dichter de aandacht te vestigen;
Ten eerste, zijn buitensporig gebruik van beelden en vergelijkingen, ophoopingen soms; zoo bijv. in den 7den zang van de *Première Semaine*, waar het geldt het nut van den rustdag aan te toonen. Hij gebruikt er daar niet minder dan vier:

„Le champ qui quelques ans demeure comme en friche
„Quand il est resemé fait un raport plus riche.

---

[1]) B. v. des monts *enfarinés* d'une neige éternelle, (vgl. HUYGENS. *Batava Tempe*: 't vlockich wintermeel). Phoebus s'attiffa d'une perruque blonde.

„Le fleuve, pour un temps par l'écluse arresté
„Pousse plus roidement son flot precipité.
„L'arc, qui pour quelques jours desencordé demeure
„Enfonce plus avant la mortelle bleçeure.
„Le soldat au combat reva plus furieux
„Ayant un peu couvé le somne dans ses yeux
„Tout de mesme ce corps — etc."

Ze worden ontleend aan de natuur, aan maatschappelijke instellingen, aan allerlei bedrijven, vooral het zeewezen, het menschelijk lichaam, voorwerpen van allerlei aard.

De Joden uit Bethulie stormen naar beneden:

„Plus vistes qu'un torrent qui des hautes montagnes
„Bruyant tombe à grands sauts dans le basse campagne."

Het nu eens vooruitgaande, dan weer terugtrekkende leger der Syriers wordt vergeleken met een door een windje in golvende beweging gebracht korenveld; de wereld bij een wenteltrap, een school, een boek, een wolk, een brug, een tooneel. Van God wordt gezegd, dat hij is „le President qui partout a justice, haute, moyenne et basse; il est juge, enquesteur et tesmoin tout ensemble,

Ten tweede: 't sterk treden in bijzonderheden, waardoor hij soms in 't belachelijke vervalt, zoo bijvoorb. waar hij in *la Loy* schetst de plaag der duisternis:

„Si l'imposture faim les Payens du lict chasse,
„L'un choquant contre un banc l'os de sa iambe casse
„L'autre tombe estourdy des hauts degrez en bas
„Et trouve en lieu de pain un languissant trépas."

Andere voorbeelden hiervan zijn: de schets van de spraak-

verwarring; van de dronkenschap van NOACH, de vloek over de vrouw.

Ten derde: sterke liefde tot tegenstellingen, bijv. in *les Peres*

„Que pour suyvre la foy, je transgresse la foy,
„Que pour estre bon fils de mon Dieu, las! je soy
„Mauvais père d'Isaac, et qu' Isaac pour me plaire
„Pour, dy-je, estre mon fils, ne soit ni fils, ni père."

Een ander voorbeeld:

„Il entre avecque bruit au règne du silence" [1]).

Ten vierde: 't gebruik in één regel van woorden van gelijke of bijna gelijke klank met verschillende beteekenis bijv.: [2])

„Et de sang et de sens privé vostre ennemi" —

andere dergelijke woordenparen: accord en accort, saint en sain, bouche (subst) en bouche (3 p. sing v. boucher), fil en file (v. filer) etc.

Ten vijfde: 't gebruik, hoewel niet veelvuldig, van verkleinwoorden, bv. ventelet, qui murmure fraischelet.

Ten zesde: herhaling van de eerste lettergreep van een werkwoord, ter versterking van 't begrip. Voorbeelden: sousouflantes, floflottant, babranlante, babat, pépetillant, boubouillant, cracraquetans, boubourdonne, boubouffant, tontonnant; soms ook verdubbeling van de woorden, als: drudru; tourne-tourne, loin-loin. Volgens HAAG (*France Protestante*) is dit iets speciaals van DU BARTAS.

---

[1]) VONDEL, *Uitvaert en Treurdicht van* HENRICUS DE GROOTE (158) en *Pascha* (1829). „Alwaer zijn bleeck gelaet na 't leven vast de doodt afschildert".

[2]) Bij VONDEL. Hart en hert, *Vaderen* (15). „Hoe sou ghelijck een Hart, mijn Hert van vreugden springhen! bij HUYGENS: ziet en zeyt, zinnelijck en zienelijck.

Ten zevende: Klanknabootsing bijv.: 5de *Zang* 1 *Sem.*

„La gentile alouette avec son tire-lire
„Tire l'ire à l'iré et tire-lirant tire
„Vers la route du cièl; puis son vol vers ce lieu
„Vire et désire dire, adieu Dieu, adieu Dieu,

in *Lepanthe*, om 't geluid van de kanonnen weer te geven:

„Et leur ton-tonnant erre et prompt rond le rond
„Du plancher estoilé."

Ten achtste: 't gebruik van die epitheta, als aime-carnage, charme-soucy, donne-vie, hausse-sourci, blesse-honneur, donne-honneurs, donne-bien, arrète-navire, etc.; en

Ten slotte wijs ik nog op de gewoonte om getallen bijna nooit in één woord uit te drukken, bv. deux fois six races; trois fois dix Rois; trois fois trois soeurs.

Ten opzichte van bijna al het genoemde volgt de dichter Ronsard en zijne school; hij vergeet evenwel vaak de maat en maakt zich aan overdrijving schuldig.

HOOFDSTUK III.

VONDEL — tot 1621.

Vóór de rederijkers was de poezie in handen van clercken (geestelijke dichters), sprekers en volksdichters. Clercken en sprekers hebben zich bij de rederijkers aangesloten; de volksdichters blijven rondreizen en in de behoeften der menigte voorzien door dichtkunst en zang, goochelen en acrobatische toeren. Er was dus een groot verschil in den maatschappelijken toestand van rederijkers en volksdichters. In de 16de eeuw gaan de volksdichters hoe langer hoe meer achteruit en krijgen de rederijkers de alleenheerschappij [1]).

De Rederijkers stelden hoogen prijs op aangeleerde kennis. Wetenschap behoorde tot het wezen der *Rethorica;* van daar, dat poëten en geleerden door hen zoo dikwijls in één adem genoemd worden, en dat ANNA BYNS om een denkbeeld van groote geleerdheid te geven, zegt: „al ware eene zoo wijs als alle poëten"; dientengevolge is hun streven „de verworven kennis in poezie om te zetten tot stichting van het volk." Hunne stof zoeken zij vooral in den Bijbel en in de Oudheid, al verwerken zij soms ook eene volks-

[1]) Zie KALFF, *Nederl. Letterk. in de 16de eeuw* 1ste deel, blz. 181 en 182.

overlevering; in de klucht, in een deel der refereinen en liederen teekenen zij naar het leven.

„De neiging tot zedengisping hebben de volksdichters met de Rederijkers gemeen; doch terwijl dezen in de eerste plaats wilden stichten, wilden zij vooral vermaken" [1]).

Vergelijken we nu den inhoud van DU BARTAS' werken met de eischen, die de rederijkers zich stelden, dan behoeven we niet lang te aarzelen hem bij het groote gild in te lijven. DU BARTAS is rederijker, en wel een, die in den (ook in onze Letterkunde toen bestaanden) strijd tusschen Christendom en Heidendom had gekozen voor het eerste, maar toch de klassieken hoogschatte, en die wist te gebruiken voor zijn christelijke bedoelingen; die op meer dan eene plaats in zijne werken blijk gaf met belangstelling het oog op den gang van zaken hier gevestigd te houden; die vele van zijne gedichten bv. *Judith*, *de Cantique sur la Victorie d'Iury*, de *Triomphe de la Foix*, de *Hymne de la Paix*, in menig stuk van de *Semaines*, ontleende aan het geen aller gemoederen, zoo in Nederland als in Frankrijk vervulde, nl. den strijd tegen geestelijke en politieke dwingelandij; wiens werken overvloeiden van nuttige wenken voor lichaam en ziel. Dat van MANDER hem „het Licht der Fransche tale" noemt, verwondert ons dan ook niet, wel dat eerst dertig jaren na zijn dood eene Nederlandsche vertaling tot stand komt [2]). Eene uitgave van de *Seconde Semaine* bij HERMAN MERSMANN te Antwerpen in 1591, bewijst wel, dat hij hier in 't Fransch nog al zal gelezen zijn. Dat VONDEL 20 jaren later, in de

---

[1]) KALFF in het aangeh. werk.

[2]) Te Brussel was evenwel reeds in 1609 een vertaling van de *Première Semaine* verschenen van VAN LIEFVELT. Uitgever RUTGEERT VELPIUS.

rederijkerskringen levende, hem ontzaglijk hoog stelde, blijkt reeds bij een vluchtigen blik in de eerste deelen zijner werken. In den in Fransche verzen vervatten brief aan VAN VAERLAER, voorafgaande aan *het Pascha*, komen de volgende regels voor: (1ste deel, uitg. UNGER, bldz. 31, reg. 20.)

„O trois fois bien heureux (a autre fois chanté
„Horace et le Gascon DU BARTAS renommé —"

In hetzelfde deel van UNGER's uitgaaf vindt men eene vertaling van den zang *les Pères* onder den titel „*de Vaderen*": ghedicht bij wijlen den Heere VAN BARTAS, de Phoenix van de Fransche Poeten;" in het derde deel eene vertaling van *la Magnificence*, en zoowel in de opdracht aan zijnen vriend DIERICK KORVER, als in zijn *Voorrede* spreekt VONDEL zijn hoogste bewondering uit; hij noemt dezen zang „onder allé zijn (van DU BARTAS) puyckrymen het paragon, de Overkijcker;" in het vierde, bldz. 2 een sonet op de vertalingen van BARTAS door Z. HEYNS," eindigende met deze regels

„Wie lust heeft den Gascon in Nederduyts te hooren,
„Die lees dit Godlyck boeck, en leen syn heilige ooren
„Aan Heyns, die was verstreckt eens grooten dichters Tolck,"

en in 't zelfde deel, bladz. 48 nog een sonet, op de vertaling van de *Première Semaine* door WESSEL VAN BOETSELER.

Dat een man als VONDEL van een zoo hoog door hem geschatten dichter invloed moest ondervinden, en daarvan allicht eenige sporen in zijn werken zullen zijn op te merken, ligt zoo voor de hand, dat 't ons verbaast dat voor eenige jaren in de nieuwste uitgaaf (1882) van Jonckbloet's Letterkunde daarvan *zoo* volkomen wordt gezwegen, dat de naam DU BARTAS er zelfs niet in voorkomt. Op de bladzijde,

waar VONDEL als vertaler wordt beoordeeld, wordt over de zooeven genoemde vertalingen geen woord gerept. 't Een en ander laat zich mijns inziens alleen verklaren hierdoor, dat JONCKBLOET zijne aandacht al te uitsluitend gevestigd hield op den klassieken invloed bij de zeventiende eeuwsche schrijvers, en dat hij VONDEL vóór 1620, niet wat betreft de dichtkunst, maar zijne algemeene ontwikkeling te zeer als leerling beschouwde. Ergens deelt hij mede, dat VONDEL in 't jaar 1612 [1]) begon met Fransch te leeren, het jaar nota bene, waarin deze de in Fransche verzen vervatte opdracht aan VAN VAERLAER saamstelde. De vertalingen zullen dus te zeer oefeningen geweest zijn in JONCKBLOET's oog om er notitie van te nemen.

Eerst BUSKEN HUET heeft in eenige bladzijden, aan VONDEL gewijd, (*Land van Rembrand* 2e deel, 2e stuk, bladz. 179 en vlg.) met nadruk gewezen op de groote belangstelling der Nederlandsche schrijvers van het begin van de 17e eeuw voor de Fransche letterkundige voortbrengselen van de tweede helft der 16e. Hij beweert, dat de Fransche invloed sterker is geweest dan eenige andere, en geen sprekender voorbeelden daarvan, zegt hij, dan de poesie van HOOFT en de treurspelen van VONDEL.

„JEAN DE LA TAILLE's bijbelsche tragedie, *La famine ou les Gabaonites*, ROBERT GARNIER's *Troade*, ROBERT GARNIER's *Hippolyte*, ROBERT GARNIER's *Juives*, JODELLE's *Cleopatre*, JODELLE's *Didon se sacrifiant*, het zijn of even zoovele nummers welke eerlang VONDELS répertoire zullen samenstellen, of in-

[1]) LOOTEN zegt, *Étude littéraire* pag. 16 noot 1), „Men weet niet zeker of VONDEL de eerste beginselen van het Fransch al te Utrecht of te Amsterdam geleerd heeft". Het vertrek van de familie VONDEL naar Amsterdam heeft plaats gehad in 1597.

dien het onderwerp verschilt, even zoovele vormen welke door VONDEL zullen nagegoten worden, (bladz. 184 en 85) en verder: (bladz. 136 en 37) „De *Juives* van GARNIER (het treurspel is getrokken uit de geschiedenis der verwoesting van Jeruzalem door NEBUKADNEZAR, gekroond door het deerniswaardig uiteinde van den koning ZEDEKIA) kan misschien met meer recht dan één der andere Fransche stukken, waarvan ik spreek, bij VONDELS treurspelen vergeleken worden."

Op bladz. 180 noemt de schrijver onder de bewijzen voor die belangstelling hier te lande ook de door VONDEL vertolkte breede fragmenten uit *la Seconde Semaine* van DU BARTAS, *les Pères* en *la Magnificence* [1]); dan spreekt hij zijne onderstelling uit, dat VONDEL de Fransche treurspelen wel gekend zal hebben, verontschuldigt de stoutheid dier veronderstelling door een enkel bewijs aan te voeren voor den grooten naam, dien deze stukken hadden ook buiten Frankrijk. „Doch, gaat hij dan voort, ook DU BARTAS zelf mag niet over het hoofd gezien worden"; de aandacht wordt verder voornamelijk gevestigd op diens *Judith*, waaruit eenige regels worden afgeschreven en met een „dit zijn de Fransche Alexandrijnen, welke in het treurspel, in het leerdicht den Nederlandschen versbouw zijn gaan bepalen," wordt de rekening bij DU BARTAS voor het oogenblik als vereffend beschouwd.

In 1889 is te Brussel verschenen een werk van den Abbé LOOTEN, getiteld: *Étude littéraire sur le poète Néer-*

[1]) In een noot op bldz. 139 van het 1e stuk van deel 2, wijst hij op fragmenten in de *Helden Godes des Ouden Verbonds*, ontleend aan DU BARTAS. Deze opmerking ontleent hij aan VAN LENNEP die daarop wijst in zijne groote uitgave van VONDEL.

landais Vondel. In dat boek, van welks inhoud Dr. JAN TEN BRINK verslag heeft gegeven in de *Haagsche stemmen* van 13 Juli 1889, wordt de verhouding van VONDEL tot DU BARTAS veel juister bepaald. De eerste vijf en twintig jaren van de zeventiende eeuw, zegt LOOTEN (pag. 16) zijn voor VONDEL een tijdperk van voorbereiding. Hij bestudeert in de eerste plaats de Fransche dichters van de Renaissance, vooral DU BARTAS en „notre vieux Garnier." In hoofdstuk 3, paragraaf 2: „In dat Fransche gedicht" (*Epistre à Jean Michiels van Vaerlaer*) is overal de invloed waar te nemen van DU BARTAS en de Pléiade; de epitheta à la RONSARD zijn daarvoor een afdoend bewijs. VONDEL deelde in de geestdrift van zijn tijdgenooten voor de *Semaine* van den onsterfelijken Gascon; zonder twijfel kende hij ook MAROT, RONSARD, MONTAIGNE en andere schrijvres van mindere verdienste, zooals GOULARD en den onbekenden schrijver der *Amadissen*; hij gaf echter de voorkeur aan DU BARTAS."

Aan hem ontleent hij het onderwerp voor zijne eerste tragedie, het *Pascha ofte de verlossingh der kind'ren Israels uit Egypten* (saamgesteld 1610, gespeeld in 1612 voor de Brabantsche Rederijkerskamer). De dichter geeft daar slechts eene dramatiseering van het bijbelverhaal, maar zooals dat, nog al uitvoerig behandeld, voorkomt in het derde deel van den derden dag der *Seconde Semaine* getiteld: *La Loy*, en in het tweede boek van *Judith.*

Om deze bewering te staven geeft de schrijver de volgende zeer sterk overeenkomende plaatsen uit VONDELS *Pascha* en *La Loy.*

Pascha, 866 en vlg.

„Groot-Koningh van de stranden des Nijls.

La Loy:

„Grand Monarque du Nil le Seigneur dit ainsi;
„Il n'est, il n'est plus temps de retenir ici
„Mon bien aimé JACOB; etc.

Pascha 870 en vlg. Wiens kroon is

„Ontzienelijcker als den Rijxstaf Pharaonis?
„Wie kenter neffens my een grooter heer oft God? etc."

La Loy:

„Quel Seigneur, dit Pharaon, quel roy me nommes tu?
„Ployez vous le genouil que devant ma tiare?
„Craignez-vous autre sceptre? A quel autre Seigneur
„Doit votre grand Pharaon respect, service, honneur?
. . . . . .
„Oui, j'entends bien que c'est! Ces excréments de terre
„Pour être trop aisés m'ourdissent une guerre,
„L'oisiveté les gaste, et traistres à leur roy,
„Brassent une révolte. O rois! que fols nous sommes,
„De penser contenir eu leur devoir les hommes
„Par amour et douceur..... etc."

Pascha 933.

„En dijnen lieven God, vertoont hij zich zoo brave?
„Is dat zijn hoogste kunst? Loopt met u Meersche, loopt,
„En uwe kramery al elders duer verkoopt,
„Bij ons en gheldtse niet, ghaet, ghaet, vendtse aen
[de dwasen."

La Loy.

„Et donc vostre beau Dieu
„Ne sçait rien faire plus? Va vendre, o serf hébrieu
„Ta marchandise ailleurs;" etc.

Pascha 1844.

„Hij slaat met sijne doode en levendighe roede
„Het woeste baergheplots dat sich verdeylet stuer
„En wederzijden maect een roo robijnen muer
„Een schutsel van crystal" etc.

La Loy.

„De son sceptre mort vif il frappe la marine,
„La marine obeit, et ja les flots saulces
„S'élèvent jusqu'au ciel l'un sur l'autre entassés
„Au milieu d'eux se fait une grande tranchée
„Par je ne sais quel vent en un moment séchée
„Ou plutôt un vallon pavé de sable d'or.
„D'éclats d'un luisant nacre et de perles encor,
„Et flanqué de deux parts d'une longue muraille
„De rocher de crystal."

Pascha 1857.

„Roep de een: „de zee is droog en 't water even vocht,
„Hanght, ick en weet niet hoe tot boven in de locht!
„En d'ander krijst: „wats dit? 't Roo meyr schijnt op-
[gheblasen,
„Thetis siert heur parruyck in dese spieghelglasen," etc.

La Loy:

„Hé, quel songe est cecy, dit la race Isacide?
„La mer craint un baston. Thetis n'est point humide,
„L'abisme est un chemin, l'océan pend en l'air," etc.

Pascha 1887 en vlg.

„Den Prince van den Nyl in syn koetse deftich
„Wert voorts getrokken van sneeu witte hengsten [heftich
„Vervloekt de troebel zee . . . .
„Ik ben Neptunus zelf, de God van deze stranden," etc.

La Loy :

„Du grand Nil le monarque rebelle
„Tiré par une coche aussi riche que belle
„Par deux coursiers égaux à la neige en couleur
„Despite l'ar, le ciel, les Eures, l'onde irée:
„. . . . . O mer, traitresse mer
„Oses tu bien mugir, tempester, écumer,
„Contre ton vrai Neptune?"

Aan het einde van zijne beschouwing van het Pascha gekomen zegt LOOTEN:

„Nous pouvons conclure que VONDEL, en composant *la Paque*, avait DU BARTAS sous les yeux; il le suit pas à pas, et emploie un grand nombre de ses expressions. Au reste, il l'étudia fidèlement pendant plusieurs années. En 1616, il traduisit les Pères et la Magnificence de Salomon, et lui emprunta plus d'un trait pour orner ses Héros de l'Ancien Testament."

De jaren vóór 1621 zijn VONDEL eene voorbereidingstijd; over de pennevruchten van dien tijd, met uitzondering van *Hierusalem verwoest*, was ook VONDELS eigen oordeel later alles behalve zacht.

In een brief aan eenen vriend schrijft hij in 1644: „Ick verworp ook al wat onder bovengemelde gedichten niet begrepen, dit door mij ontijdigh voortgebracht en op papier gekrabbelt, van mijnen vrient Pers, (hieronder worden verstaan de werken voorkomende in 't eerste deel) of iemant anders uitgegeven, den dagh onwaerdigh en den nacht der vergetenisse toegedoemt zij."

Nu vallen alle werken, door LOOTEN genoemd, als geheel of gedeeltelijk aan DU BARTAS ontleend, in dat tijdperk; is het daarom geraden met die werken en den invloed, waaronder ze ontstaan zijn, niet te rekenen? Integendeel, in de eerste werken van een schrijver is veel scherp en duidelijk te onderscheiden, wat bij latere, met grootere kunstvaardigheid saamgestelde, werken slechts te gissen valt. Ook de kracht der invloeden springt duidelijker in 't oog, en de kennis daarvan zal natuurlijk vaak bij het beoordeelen van latere verschijnselen ons naar eene bepaalde zijde doen overhellen.

Bovendien zal 't altijd iets belangwekkends blijven, een man van beteekenis ook in zijn ontwikkelingstijd wat van nabij gade te slaan.

Hoewel nu na de opmerkingen van VAN LENNEP, BUSKEN HUET en LOOTEN natuurlijk vaststaat, dat VONDEL voor die eerste werken veel aan DU BARTAS heeft ontleend, scheen het mij geen onnut werk die nog eens met den Franschen text te vergelijken, om zoo mogelijk nog iets nauwkeuriger te bepalen *in welke mate* VONDEL, DU BARTAS kende. Eene vergelijking van de vertaalde stukken met het oorspronkelijke kan te veel leeren omtrent 's dichters kennis van het Fransch en zijne vaardigheid in het gebruik van zijne eigene taal, om die achterwege te laten.

Als aansluitende aan het door LOOTEN medegedeelde komt 't mij geschikt voor eerst op te geven, wat ik bij VONDEL als ontleend meen te mogen aanmerken.

Pascha 921, 22 en 23.

„Wij zijn de Boden Gods, dus laet u niet verrucken,
„Hoort ghy syn stemme niet, syn hant die zal u drucken
„Daer light de Roede tot een teecken op den eert."

La Loy 327 D.

„J'ay charge, dit l'Hebrieu, du Roy des plus grands Rois
„Tu sentiras sa main, si tu ne crains sa voix;
„Aron jette aussitôt dessus l'arene molle,
„Sa verge."

Pascha 942 en vlg.

„Gij toovert, ic herschep, gij met den schijn bedrieght,
„Den schijn, wiens wesen als een schaduwe vervlieght
„U goochel-konst en is maer forma en figure,
„En 't mijne lijffelijck verandert van nature."

La Loy 328, C. D.

„Vostre fait, dit l'Hebrieu, n'est rien qu'une imposture,
„Vous changez la façon, mais non point la nature,
„Et vos enchantemens peuvent donner aux corps
„Non la forme donne-estre, ains les traits de dehors."

Pascha 959 en vlg.

„Den koningh is verleydt
„Die d' ondersaten meynt tot sich met zoeticheydt
„Te trecken meer en meer, en ziet hij niet te veuren
„Sy zullen syn ghebiedt van hunnen halse scheuren
„En stellen 't Rijc in roer."

La Loy, 327, B. C.

„O Rois, que fol nous sommes,
„De penser contenir en leur devoir les hommes
„Par amour et douceur! plus ils sont soulagez,
„Plus ils deviennent fièrs, revesches, enragez,
„Pour vray trop de bonté nos sceptres debilite,
„Et des meschans sujets les complots facilite."

In de regels 891—920 vindt men er verscheidene, die geschreven schijnen onder invloed van bladzijde 327 van *la Loy*.

Pascha 1878.

„De dooden zijn alree meer als der golven vloot."

La Loy. 335 A—B.

„La mer qui va roulant moins d'ondes que de morts."

Pascha 1883 en vlg.

„En d'ander al verbaest, om boven 't Water wacker
„Noch 't hooft te houden op, grijpt synen naesten Macker
„En zincken beyde gaer; de zee die altijt woelt,
„Wat noch te boven drijft, voorts in den afgront spoelt."

La Loy 335 A—B.

„L'autre voyant qu'un gouffre abysme son germain,
„Du chariot avant, luy va tendre la main;
„Ceste main de deux mains son cher besson luy serre,
„Et de son moite poids l'attire contre terre.
„Ils sont couverts soudain du vagueux element."

Ook nog *Pascha* 1907.

„Ick gheef te dencken voorts" enz.

Met *La Loy* 336 A—B.

„Je vous laisse à penser" etc.

Maar er zijn nu, dunkt me, gegevens te over, om als bewezen aan te nemen, dat VONDEL bij 't bewerken van zijn *Pascha* telkens zijn oog in *La Loy* geslagen heeft; doch het *Pascha* leert ons meer.

VAN LENNEP verwijst in eene noot bij de regels 381—84 van de *Vaderen* naar reg. 161 en 62 van het *Pascha*.

„Den Hemel is mijn throon, d' Aerd mynder voeten-banc,
„En 't Helsche Keyser-ryc 't wit van myn pijlen stranc;"

Les Peres 316 D.

„le ciel est sa maison,
„Son marchepié la terre; et l'obscure prison
„Du peuple criminel qui sous Satan souspire,
„Est la bute des traicts que descoche son ire:"

De regels 1727—30.

„Voort oorlooghs veltgheschrey
„Sy raken in de vlucht, en reppen tsaem hun zolen,
„Als schaeps-kud die de wolf het herte heeft ontstolen:
„Om gheen beschermer denckt, maar van een bende haest
„Wel hondert benden maeckt, en vluchtet al verbaest;"

deel uitmakende van eene raadgeving van den Hooftman aan PHARAO, om de Israelieten te vervolgen, meen ik gerustelijk te mogen houden voor eene vertaling van de volgende, in het eerste boek van *Judith* (pag. 348) voorkomende:

„Comme un troupeau d'aigneaux qui void sortir d'un bois
„Un loup qui l'a iadis effrayé mille fois;
„Ne pense à se deffendre, ains s'espart par les landes
„Faisant en un moment d'une bande cent bandes;"

De aanhef van het antwoord van MOZES aan PHARAO, na diens van zijne hardnekkigheid getuigende toespraak:

Pascha 967 en vlg.

„Verheft u herte niet, want 's Heeren straffe dra,
„Volght u alree ghelyck de schaduw 't lichaam na,
„Der berghen tzoppen die sich in de lucht verheffen,
„Afgrijsselijc men ziet de slincxsche blixems treffen!"

herinnert wel aan het negende sonet der *Neuf Muses Pyrenées*, en vooral aan de laatste regels daarvan:

„Mais comme, à chasque coup, Jupin breche en maint lieu,
„Leur (der hooge bergen) front despiste-ciel, les vengeances divines
„Foudroyent sur les Rois qui s' opposent à Dieu."

Daar straks heb ik opgemerkt, dat in de regels 891—920 veel trekken voorkomen ontleend aan bldz. 327, van *la Loy*. Op die bladzijde nu vergelijkt PHARAO het door zachtheid overmoedige en oproerige volk bij eenen stier:

„Et le taureau trop fort, trop sejourné, trop gras,
„Panade par les champs, de son maistre se iouë
„Et le ioug laboureur, indomptable, secoue:"

VONDEL gebruikt dat beeld niet, *Pascha* 910, 12 en 13, maar dat van een hengst.

„Ghelijc den gladden henghst die op den stal verkoelt
„Sijns Heeren sporen niet in langhe en heeft ghevoelt,
„Noch toom, noch breydels dwangh, alreede quaedt om temmen,
„Te noo laet synen Heer weer op den zadel klemmen."

Nu ons al gebleken is, wel slechts uit één voorbeeld, maar naar het mij voorkomt, uit een zeer sprekend, dat VONDEL de *Judith* gelezen had en kende, meen ik deze regels wel te mogen vergelijken met een drietal in het eerste boek van *Judith*, blz. 347:

„Semblables au cheval, dont la guerriere audace
„Se perd dedans l'estable, et qui, pour trop de iours
„Demeurez en repos, se fait lasche et rebours."

Uit het medegedeelde volgt dus, behalve dat *La Loy*, een paar gedeelten er van ten minste, vrij trouw gevolgd is, dit, dat VONDEL in het jaar 1612, misschien 1610, volgens LOOTEN het jaar, waarin het *Pascha* bewerkt is, blijken geeft van vrij wel thuis geweest te zijn in de werken van DU BARTAS, daar men moeilijk kan veronderstellen, dat die aanhalingen uit *Judith*, *les Pères* en *Les Neuf Muses*, op het oogenblik der bewerking toevallig gevonden of opzettelijk opgezocht zouden zijn, evenmin als dit wel het geval zal zijn met de samenstelling „dans-beleyder" voorkomende in *Pascha* 212 en vlg.

„Ick ben diet al vermach, die uwen staf bepeerelt
„Den dans-beleyder wijs van d' een en d' ander weerelt,
„Ick ben de Heere zelf."

Zou dat woord hem ook kunnen zijn bijgebleven van een aandachtige lezing van *la Magnificence de Salomon*, waarin bij het beschrijven van dat bal der hemelen, „où les Astres fixes et errans ont un mouvement si justement compassé", op bldz. 387 (de uitgave v. 1611 verkeerdelijk 374 genummerd) A. — B. van VENUS wordt gezegd:

„Dont le pied fredonneur suit ore, ore devance
„Par l'estoillé plancher le Prince *guide-dance*."

De aanhaling in de opdracht aan VAN VAERLAER

„O trois fois bien heureux" etc.

wijst op bekendheid met den derden dag der *Première Semaine*, alsmede *Pascha* 1405:

„En distilleert de peerel tranen
„Die van ons wanghen rollen vocht."

Vergeleken met deze regels uit den derden dag, pag. 116:

„(Comme le sarment
„Qu'on a taillé trop tard) distille lentement
„Mainte larme emperlé."

Dat VONDEL ook de commentaar van GOULARD niet onbestudeerd liet, zou men misschien mogen vermoeden uit *Pascha* 1357:

„Den Diamant hoe hart verzachtet Bocken-bloet;"

in de commentaar toch op den derden dag van de *Première Semaine*, pag 126, wordt over de hardheid van diamant gesproken maar dan vervolgt de commentator: Ce non obstant le sang de bouc ou de lyon l'amollit et rend rompable.

In den *Hymnus over de scheepvaart*, (deel I. bldz. 287) leest men in regel 119—123

„Dies slachtet Nederland 't gheterghde Spaensche Ros,
„'T welck voelende syn kracht, breeckt al syn toomen los,
„Begeeft sich buyten spoors, den Meester mach niet gelden,
„En brieschende ghewind den sleutel van de velden,"

hetwelk een merkwaardige overeenkomst vertoont met een

gedeelte van de inleiding tot *la Vocation*, ook apart als fragment in de uitgave van 1611 opgenomen: 2de deel, bldz. 401. We lezen daarin ook op bldz 437 C.-D.

„Mais ores te voicy dans la rase campagne
„Où, gaillarde, tu peux comme un genet d'Espagne,
„Qui rompant son licol et ses fers empeschans
„A brusquement gaillard gaigné la clef des champs."

In de *Helden Godes des Ouden Verbonds*, „met kunstige beeldenissen vertoont en poetelijck verklaert", heeft reeds VAN LENNEP een paar passages aangewezen die blijkbaar aan DU BARTAS ontleend zijn. De eene komt voor in het stukje over ABEL — (v. LENNEP II, blz. 231) reg. 19—27.

„Een wijle tijds gele'en
„Hy my gemoete op 't veld, geliet hem wel te vre'en
„Hy bracht me, ick volghde hem op een onbetre'en passagie
„Benoorden sloegen wy in 't droefst' van een bosschagie
„Die van de vog'len noyt gegroet was noch bekent,
„En daer tot noch toe oyt quam mensch noch vee omtrent;
„Hy op zyn luym, als hy zyn tanden had doen knerssen,
„Een groote keysteen greep, en blixemde mijn herssen,
„Met zeen'wen uytgereckt;"

DU BARTAS, *les Artifices*. I jour. II Sem. pag. 141. A.-B.

„Mais attirant un iour d'une voix flateresse
„Son frere au beau milieu d'une forest espesse,
„De qui les verds buissons estoyent encor puceaux,
„Et qui mesme n'estoyent cognue des oiseaux;
„Il empoigne à deux mains un caillou, (que trois hommes
„Ne pourroyent soulever au siècle que nous sommes)
„Et roidissant ses bras le foudroye, inhumain,
„Dessus le iuste chef de son foible germain."

De tweede in het stukje over Enoch, bldz. 236 en 37' reg. 22—25.

„myn oogen, niet meer oogen, maer twee sterren,
„Twee sterren daer ick mede aanschouwe 't schoon aanschyn,
„'t Schoon aanschyn Gods met opgeschovene gordijn,"

les *Artifices.* pag. 157, B.-C.

„Ja tes yeux, non plus yeux,
„Decorent flamboyans d'astres nouveaux les cieux.
„La courtine torse,
„Tu vois Dieu front à front."

Behalve dit wijs ik nog op een paar kleine overeenkomsten, als: „O Loth, quel lot prens-tu", terwijl VONDEL heeft, „O lot, wat strengher lot was 't u", en de benaming „le Pilote premier" voor NOACH, bij VONDEL, „Noach d' ouwdste schipper". Enkele dergelijke kleinere trekken zouden misschien nog aan te wijzen zijn, over 't geheel geloof ik niet, dat VONDEL voor zijne verzameling bijschriften veel ontleend heeft. Misschien heeft hij ingezien, dat bij de beoogde beknoptheid der bijschriften eene dichterlijke uitweiding over één punt al licht te veel plaats innam, en het geheel daardoor te onvolledig moest worden.

De tweede tragedie van VONDEL, *Hierusalem verwoest*, is volgens de opgave in den inhoud van UNGER's uitgave deel II, verschenen in Januari 1620.

JONCKBLOET zegt (*Letterk.* 17e eeuw 1.224) „Hoezeer VONDEL b. v. in den beginne met dezelfde stukken (die van SENECA nl.) was ingenomen, blijkt uit menige voorrede; niet het minst uit zijne navolging van verschillende tooneelen der Troades in zijn Hierusalem verwoest." TE

WINKEL somt n zijne *Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (bldz. 297) eenige vertalingen van klassieke stukken door VONDEL op, nl. van *de Troades*, *de Hyppolytus*, *de Hercules furens*, en vervolgt dan: „Daarbij bleef 't echter niet. Ook in zijn eerste oorspronkelijke treurspelen nam hij tal van verzen, ja geheele stukken en reizangen uit SENECA's tragedies min of meer vrij vertaald op. Reeds in zijn *Jeruzalem verwoest* gaf hij daarvan 't bewijs. Het tweede bedrijf van dat stuk begint met een navolging van den aanvang van SENECA's Troades [1])."

LOOTEN beweert op bldz. 43: „La deuxième tragédie de VONDEL, Hierusalem Verwoest, ou la Destruction de Jerusalem, représentée en 1620, est écrite sous l'influence d'un nouveau modèle: avec ROBERT GARNIER. Hij wijst daarna op de groote bekendheid van GARNIER buiten Frankrijk, ook

---

[1]) GARNIER'S *la Troade* begint met eene vertaling van hetzelfde stuk. Zeer waarschijnlijk zijn VONDELS regels een navolging van het Fransch.

Men vergelijke GARNIER:

»Quiconque a son attente aux grandeurs de ce monde,
»Quiconque *au fresle bien* des Royaumes se fonde;
»Et qui dans un *palais* superbe, commandant,
»Le desastre ne craint sur sa teste pendant;
»Qui credule se donne a la Fortune feincte."

SENECA:

»Quicumque regno fidit, et magna potens
»Dominatur aula, nec leves metuit Deos;
»Animumque rebus credulum laetis dedit!"

VONDEL:

»Hoe dwaes hij zich verleyd die zyn geluck vertrouwt,
»Die op d'uytstekentheyd van zijn paleyzen bouwt,
»En troet'len laet zijn ziel van zichtelycke dingen, etc."

Men vergelijke ten overvloede met deze regels de directe vertaling van het Latijn in 't begin van de *Amsteldamsche Hecuba*.

hier te lande; (RODENBURG noemt hem een der vaders van de klassieke tragedie; WILLEM DE BAUDOUS levert in 1618 eene Nederlandsche vertaling van zijne *Antigone*), en gaat dan voort: „*La Hierusalem verwoest*, qui a pour sujet les malheurs du peuple juif réduit en esclavage par TITUS, appelait de soi l'étude de *la Troade* et *des Juifves*." VONDEL noemt wel niet de modellen, waarnaar hij zich richt, maar LOOTEN meent er de bewijzen voor te vinden, ten eerste, reeds in de voorrede.

GARNIER zegt nl. in zijn opdracht van de *Juifves* aan den hertog van JOYEUSE: „La prérogative que la vérité prend sur le mensonge, l'histoire sur la fable, un sujet et discours sacré sur un profane, m'induit à croire que ce traité pourra préceller les autres."

VONDEL in zijn voorrede bldz. 40: „de Joodsche stammen van wegen haer afkomst zijn bij ons niet laeger geadelt als de Phrygen bij haer lieden. De dochter Sion wijckt niet voor Hecuba, noch Jerusalem voor thien! Troijens" enz.

Ten tweede, in de bijna gelijke schikking en inrichting der eerste drie bedrijven; in het vierde en vijfde wijken de stukken van elkaar af, wat ook door verschil van onderwerp geboden wordt. *Les Juifves* behandelt de verwoesting van Jeruzalem door NEBUKADNEZAR, VONDEL'S stuk de verwoesting van Jeruzalem door TITUS. GARNIER'S invloed blijft evenwel zichtbaar in de koren.

Op het einde van den vierden handel en in het begin van den vijfden komen weer gedeelten voor, die allen schijn hebben uit DU BARTAS' *Décadence* afkomstig te zijn.

't Is de ruwe aankondiging van hun lot aan de staetjonff'ren en Joodsche vrouwen, aan FRONTO den drossaart in den mond gelegd.

FRONTO zegt: reg. 1946—50.

„Ghy queld u te vergeefs. Wij schricken voor geen dreygen.
„Uw roepen geld hier niet. Ghy hebt uw lijf niet eygen.
„Ghy moet mede over zee: dus maeckt uw hert geen pijn,
„En zult ons dienstmaegd 's daeghs, des nachts ons boelschap [zijn."

vlg. *Decadence* 532 B—C.

„Mais c'est trop caqueté (crient lors les Ethniques)
„Il faut aller gemir sur les bords Chaldayques,
„Filez dedans Babel tordre le fil au tour,
„Nos compagnes la nuict, nos chambrieres le jour."

De Rey van staetjonff'ren antwoorden: 1950—60

„Ach moeder Sion, helpt, wy zygen neer ter aerden,
„Waertoe of wij de bloem van onse jeughd bewaerden
„Op een goed huwelijck? Om namaels tot gerief
„Te dienen een schavuyt, een eerloos hangedief?
„Zal nu een Roffiaen van 't lijf de gordels rucken,
„En d'onverwelckte roos van onze Maeghdom plucken?

en de Rey van Joodsche vrouwen 1261—70

„En zullen wij althans
„Den moordenaars en beuls van ons getrouwe mans
„Verstrecken tot een proye," enz.

Vergelijk hiermede *Decadence* 532 C—D

„Nostre pere, ô cher pere (ainsi parlent ses filles
„Pendantes à son col, las, en quelles familles
„Nous veut-on transporter? Donc un tas de faquins,
„Rompront nostre ceinture? ils cueilliront, bouquins,
„La virginale fleur avec tel soin gardee
„Pour quelque illustre Prince."

Daarop volgen een paar regels, die VONDEL wel de op de aangehaalde stukken volgende Rey van Jodinnen in de pen zouden hebben kunnen geven. Ze luiden:

„'O coupeaux de Judee
„Valons, que cent ruisseaux coupent par le milieu
„Jardin tousiours fleuris, nous vous disons adieu."

De Rey vertoont evenwel ook veel invloed van de koren in de tweede acte van de *Juifves.*

Als met de Rey van Joodsche vrouwen nog al overeenkomende wijs ik op *Decadence* 532 A—B

„Hé! nostre bon espoux
„Helas, pourrons nous bien vivre absentes de vous?
„Esclaves de ceux là, qui n'ont point en la bouche
„Que vos fers, que vos ceps? pourrons-nous vostre couche
„Changer avec le lict d'un bouffon, d'un pendart?"

Ook in de Rey van Christenen, voorkomende in 't begin van den vijfden handel reg. 2094—2104 komen een paar regels voor, die als 't ware vertalingen zijn uit DU BARTAS reg. 2096—2100.

„Wat Scyth, wat wreede Parth
„Die hier voorbijgaat, moet met een medogend hart
„Niet aanzien dat geweld vernielt met stael en vuyrwerck,
„En geven een gehuyl op 't omgestorte muyrwerck."

vgl. *Decadence* 531—B

„Une soudaine horreur
„Va saisir le passant; et bien qu'il soit un Gete
„Quelque cry douloureux sur les masures jette.

en reg. 2100 en 2101

„Op 't puyn en d'assche, die d'uytheemschen houd bedeest,
„En tuyght hoedanigh is haer heerlijckheyd geweest"

Dec. 531 A—B

„Ses monceaux ruineux temoignent sa grandeur,
„Ses cendres sa richesse."

Wat den *Hymnus* of *Lofzangh van de Christelyke Ridder* (in den inhoud geplaatst in het jaar 1620) betreft, wijs ik op tweeërlei overeenkomst van dat gedicht met *le Triomphe de la Foy.* De eerste bestaat in de gelijkheid van vorm; beide worden voorgesteld als een droom; 't gedicht van DU BARTAS wordt voorafgegaan door een opdracht aan den *Seigneur de Pybrac;* die opdracht begint met „Je hay les escrivains qui ne font que mesdire;" dat van VONDEL door eene kleine inleiding, waarvan de eerste regel luidt:

„Een ander zangerin magh ryckelychen melden," etc.

De eerste vier regels van het eigenlijke gedicht bij DU BARTAS zijn:

„Sur le poinct qu' Euricine en l' Inde l'aube appelle,
„Et l'aube le soleil, chez moy Morphee entra
„Par la porte de corne, et sacré, me monstra
„Le triomphe pompeux d'une sainte Pucelle."

Het eindigen van den droom heeft op de volgende wijze plaats:

„Tandis que mon esprit dans ce discours se plonge
„La criarde Progné, qui contre un soliveau
„Commençait, architecte, un bastiment nouveau,
„Rompt avec son caquet et ma joye et mon songe.'

VONDELS begin is:

„Heel korts in nare schaeuw, beschaduwt van de bladen,
„Wij 's heeten middaghs brand al peynzende versmaden,
„Daer ons de slaep bekruypt terwyl 't gevogelt queeld
„En voed met zulcken droom als ons gezangh uytbeeld."

en 't einde:

„De Ridder triumpheerde, als 't ruyschen van de boomen
„Myn zoete rust versteurde. Ick overley de droomen
„Daar 't hert mee' was belast; 's drooms beeld dacht [ick, gewis
„De waerheyd niet altijd heel ongelyck en is."

Deze laatste regel zou wel eene tegenstelling kunnen zijn tegen het nastuk van DU BARTAS, die daarin eene sterk gekleurde schildering geeft van de werkelijkheid, geheel afwijkende van hetgeen hij in den droom had aanschouwd.

De tweede overeenkomst is: de in beide gedichten voorkomende persoonsverbeeldingen — bij DU BARTAS, la Foy, la Verité, la Constance, la Charité, maar ook la Raison Humaine, une esclave Matrone; bij VONDEL d' Eerwaerde Wijsheyd Gods, (Ook voorkomende in de *Magnificence de Salomon*, pag. 370) de Weereld, het Ongebreydelt Vleysch (een vette Poezel).

De Ridder weerstaat alle verleiding; door de kracht des geloofs zegeviert hij; de titel van het gedicht zou kunnen zijn: Zegepraal des Geloofs.

De meeste gedichten in het tijdvak van voorbereiding toonen duidelijk, een enkel, de *Lofsangh van de Christelycke Ridder* doet vermoeden, dat DU BARTAS' werken voor VONDEL een magazijn waren, waaruit hij zich een enkel

woord, een regel, geheele passages of ook wel een model aanschafte.

Laten we ten slotte een blik werpen op de vertalingen. Die van *les Péres* wordt gesteld in 1616, die van *La Magnificence* in 1620.

Het oordeel kan over 't geheel niet gunstig zijn. In de eerste plaats staan ze, wat duidelijkheid betreft, verre achter bij 't oorspronkelijke; ten tweede wemelen ze van stoplappen van grootere of kleinere afmetingen; ten derde zijn er enkele plaatsen, waar VONDEL den Franschen text niet begrepen heeft. Een enkelen keer zelfs heeft de vertaling volstrekt geen zin; en ten vierde treft men nog al eens regels aan, die uitstekend op hunne plaats zouden zijn in het werk van een rijmelaar en zonderling gekozen woorden.

Van het eerste kan men, naar mijne meening, VONDEL volstrekt geen verwijt maken, het tweede is zeer goed te begrijpen. Het komt voor een deel hieruit voort, dat een massa Fransche woorden uit meer lettergrepen bestaan dan 't gros der Nederlandsche (om een voorbeeld te noemen, 't Nederl. is lang niet zoo voorzien van de stomme *e* op 't eind van een woord, il donne) en VONDEL heeft in beide gedichten er naar gestreefd in twee regels te zeggen wat in 't oorspronkelijk in twee regels stond. Binnen die grens veroorloofde hij zich eenige vrijheid, bijvoorb. omzetting, verandering in de volgorde van de gedachten. Doch is het verschijnsel te verklaren, daarom is het nog niet goed te keuren, en soms wordt het ook wel wat heel erg gemaakt, bv.:

Les Péres 315 C. D.

„Ai-je precipité d'une drogue maudite

„Le trespas de ma mere? Ai- ie point conspiré
„Avec nos ennemis? o Palais etheré!"

Vaderen 325.

„Oft met vergif verhaest de daeghen van mijn Moeder
„Oft aenghespannen met u vyand *op syn eisch.*
„*Als hyt aen my versochte.* o Goddelyck Palleys!"

Les Péres, 316 B.—C.

„Car celuy qui t' en fait contre nature naistre."

Vaderen 325.

„Want die u wonderbaer ter werelt bracht *in 't leven.*"

Ziehier een paar voorbeelden uit *La Magnificence*:

Magnific, 368.

„J'enflammeroy ton coeur de l' amour de l'estude."

Heerlijkh. 159.

„Met *lust* tot leer*zucht* zoude ick uw gemoed ontsteken."

Humeur excessive wordt vertaald met *natvochtigheyds vervelen*, (reg. 163).

Magnific 366.

„Et comme vil mortier colle la Galaspite
„Le Porphire, le Jaspe, le Marbre et l'Ophite."

Heerlyckh.

„En als quaed mortel lymt den Melchsteen, de Porphieren
„Den Jaspis, Serpentyn en Marbel *om te cieren.*"

Verder wordt een vrij ruim gebruik gemaakt van woorden als: te wonder, seltsaem, wonderbaar, voorts, alreede,

echter, let enz. Waarschijnlijk ook om een regel vol te krijgen, op welke wijze dan ook, heeft VONDEL in reg. 325 van *de Vaderen* het Fransche execrable onvertaald gelaten en op eene allerpittigste manier vervangen.

't Fransch luidt: *les Pères* 316 *C—D.*

„Enyvrez de mon sang ce gazon execrable;"

waarvan de vertaling:

„Drenckt met myn bloed dees zo'on die dus te samen hanghen."

Plaatsen, die door VONDEL niet begrepen zijn, komen zoowel voor in *les Péres* als in *la Magnificence.*

Les Péres 317 A

„Helas, ne pleurez plus, ce sainct gazon demande
„Plus de sang que de pleurs; il faut et que l'óffrande
„Et que l'offrant encor, poussez de pieté
„Rendent libre ce fait, fait par nécessité."

Van de twee laatste regels luidt de vertaling van VONDEL r. 389

„'t Slachtoffer en degeen die 't vuyr zal steken aan
„Door nooddwangh zijn ghedruckt zich eens hiervan t' ontslaan."

Nadat God Abraham heeft teruggehouden van het offeren van Izaak, zegt DU BARTAS:

„Lors Abram loue Dieu, *sur le champ* desenlace
„La victime parente, et remet en sa place
„Un agneau."

Vaderen 415 en vlg.

„Abraham looft den Heer, 't slachtoffer van de koorde
„Ontslaet hij *op den velde* en aen den zelven oorde
„Hy seltsaem eenen Ram met d' hoornen vind verlet."

Les Pères 313 A—B

„Ainçois le bien est bien à cause qu'il procède
„De la haute bonté de celuy qui possede
„Les thrésors de Justice; et du bien souverain
„Le riche magasin tient tousiours sous sa main.

waarvan de zonderlinge vertaling *Vaderen* 296 en vlg. luidt:

„Van d' hooghste goedheid zelfs des ghenen die als eyghen
„Rechtvaerdigheyt besit, en van 't volkomen goed
„Welck 't eygendom van dien men niet ontrecken moet."

Heeft VONDEL 't Fransch wel begrepen, waaraan bijna niet te twijfelen is, dan is dit een uitstekend voorbeeld van eene duistere vertaling eener volkomen duidelijke plaats.

In *la Magnificence* gebeurt 't hem een paar maal, dat hij een woord verkeerd begrijpt; zoo *Magnific* 368, waar David Salomo op zijne plichten wijst, en hem vaderlijke vermaningen toedient 368 B—C

„Les cornets enrouez, les tambours, les trompettes
„Te servent de *doux* lucs, de cistre, d'espinettes."

VONDEL vertaalt daar enrouez met omgewield, (omgewielde fluyten); voor den zin heeft dit hier geen gevolgen, maar de tegenstelling van enrouez en doux is voor hem verloren gegaan.

Erger vergist hij zich bij het vertalen van de volgende regels, op dezelfde bladzijde voorkomende.

„Veille, sue, discour, franchi d'un haut courage
„A pied le fleuve pris, et le liquide à nage;

waarvan de vertaling luidt *Heerlyckheyd* 144

„Waeckt, zweet en redeneert, en heldisch niet om temmen
„Vrijt den gewonnen stroom te voet, en 't nat in 't zwemmen.

Vermoedelijk heeft eene verkeerde opvatting van le fleuve pris hem tot de verkeerde van franchir gebracht; hoe het ook zij, zonderling is het, dat hij zich met zulk eene vertaling kon tevreden stellen.

Op bldz. 279 en 80 wordt de bekende rechtspraak van Salomo verhaald; Salomo zegt dan, na eenigen tijd gepeinsd te hebben.

„Puis: comme en s'esveillant, ç'à le glaive aiguisé,
„C'à, (dit-il), que l'enfant vous soit or divisé,
„Il faut que la pitié et la justice cede,
„La justice ne veut qu'une entier le possede."

Natuurlijk moet hier dat *et* vervangen worden door *à*; VONDEL heeft dat niet begrepen, en hij levert ons de volgende schoone vertaling reg. 519.

„'t Recht en medoogentheyd verplaetst laet elders zwerven,
„De billijckheijd niet duld dat een 't zal heel beêrven."

Op dezelfde pagina 388 wordt aan SALOMO, naar aanleiding van zijn huwelijk met de Egyptische princes, gevraagd;

„SALOMON, que fais-tu? Pauvre ne vois-tu pas
„Que ces nopces ne sont des nopces ains des lacs,
„Qu'un hymen bigarré de diverse croyance,
„Et des mortels debats l'immortelle semence?"

De vertaling van VONDEL is reg. 557 en vlg.

„Wat maeckty SALOMON, och armen! Ziet uw geest
„Niet dat dees' bruyloft u een strick is en geen feest:

„Een Hymen geschaeckeert van ongelijcke willen,
„En voor 't onsterflijck zaed recht doodlijcke geschillen:"

De uitgever (editie UNGER) teekent op de regels 559 en 60 aan: „Verkeerd vertaald; versta een huwelijk gemengd uit verschillend geloof en een onsterfelijk, onuitroeibaar zaad (kiem) van doodelijke geschillen. Het Fransch heeft" .... en dan volgen de beide regels, beginnende met Qu'un Hymen. Dat alles, zoowel de foutieve vertaling van VONDEL, als de aanteekening van den uitgever, zou weggebleven zijn, als er in plaats van *et* maar *est* gedrukt was; waardoor de zin volkomen duidelijk wordt.

Een paar regels verder zegt DU BARTAS, dat de rechter nu ziet wat er in de harten omgaat.

„Tout le masque est levé, et leur langue poussée
„D'un sincere desir respond à leur pensee,"

hetgeen VONDEL vertaalt met

„'t Momaenzicht is gelicht; haer tonge *flaeuw van krachten*
„Met eeu oprechte wensch geeft antwoord hun gedachten."

Op de regels 1097 en 1211 heeft de uitgever in een aanteekening op dwaze vertaling gewezen. In 't Fransch staat

„où l'arme oit l'air de ses accens (de Dieu),"
„Waar de ziel den toon van Gods galmen verneemt."
(Vertaling van VAN LENNEP).

VONDEL heeft daar, „daer d'heylge ziele de locht hoort met 't gebed." Reg. 1211: „De le'en die wel gedeylt staen dit gesticht gelaten" is een vertaling van „De ce grand bastiment les parts si bien parties." Als voorbeelden van echte rijmelarij geef ik:

„Sulch heyl heeft Isac wel maer noch 't welck is te loven
„Zijn vlijt d' opvoedingh gaet en zijn gheboort te boven,"

vertaling van

„Isac a bien cest heur, mais sa propre culture
„Surmonte sa naissance, et vainc sa nourriture.

Vaderen 37.

„De spieghel zijns ghesichts is Isacx soet aenschouwèn
„En naulijckx andren naem de Vaeder heeft onthouwen."

vert. v.
„Il a pour seul miroir de son Isac la face
„Presque autre nom qu' Isac par sa bouche ne passe."

Vaderen 436.
„Onmoogh'lijck ist dat ghij mij wijsen mooght sulck een
„Beeld van godvruchticheijd, daer 'tluck zoo strijd ten toone:"

vert. v.
„Vous ne trouverrez pas exemple si parfait
„De vraye pieté, ou tant d'heur se rencontre."

Van zonderlinge woordenkeus:
Magnific. 390 D.
„Grand Roy, d'où proceda la Tytannique audace
„D'entasser tant de monts en une seule masse?"

Heerlijck. 1031.
„Groot Koningh, van waer quam dat Reuzenhert gekropen
„Van zooveel bergen tot een lichaam op te hoopen?

Magnific. 271.
„Que de sa (de la Sagesse) saincte bouche
„Je hume incessamment la flairante douceur."

Heerlijck. 312.

„Opdat ick steeds mach lecken
„Den zoeten geur, die vloeyt uyt haren heyl'gen mond."

Maguific. 374. B.-C.

„De sommeil, de viande et de vin oppressée.

Heerlijck. 431.

„De stiefmoer, van de slaep, van spijze en wijn vertreden."

Daartegenover staat, dat de vertaling van sommige regels mijns inziens de voorkeur verdient boven het oorspronkelijke, zoo bijv. *Vadren* 65 en 66. God beproeft de menschenkinderen niet te vroeg.

„Want leerlinghs noch te swack mocht haar de moet
[ontglijden
„En swacke scheepkens licht in d' afgront schipbreuck
[lijden,"

terwijl 't Fransch heeft:

„Car apprentifs nouveaux; ils perdroient leur courage
„Feroient, mal-calfeutrez, en demarant naufrage."

HOOFDSTUK IV.

VONDEL — tot 1630.

De laatste jaren van het hiervoor besproken tijdperk schijnt VONDEL geleden te hebben aan eene kwijnende ziekte volgens BRANDT meende men, dat hij de tering had. „Van de gemelde lange ziekte in den jare 1621 wat bekomende, viel hij weer aan 't dichten." (BRANDT).

De eerste jaren (1621—25) zijn echter niet bijzonder vruchtbaar. De gedichten toen geschreven vindt men in de eerste 110 bladzijden van het derde deel (editie UNGER) terwijl die van 1625 alleen meer dan 200 pagina's vullen.

Het jaar 1623 wordt door JONCKBLOET opgegeven als de tijd, sedert welken 's dichters talent zich ten volle ontwikkelt. Zeer zeker is er in die jaren veel gestudeerd, de vertaling van SENECA's *Troades*, in 1625 verschenen, onder den titel van *Amsteldamsche Hecuba*, strekt daarvoor ten bewijze. Veel meer dan vroeger zal hij zich direct met de klassieken hebben bezig gehouden.

Is er nu in de gedichten van de eerstvolgende jaren nog iets op te merken van invloed, geoefend door den vriend van eenige jaren her, of is die geheel verdrongen door dien der nieuwe kennissen? De beantwoording dezer vraag is het doel van mijn verder onderzoek.

Ik meen, vrij duidelijke sporen van dien invloed te hebben gevonden in de *Begroetenis aen Frederick Henrick* (1625), in de beroemde Rey van Eubeërs op het einde van den derden Handel in de *Palamedes* (1625), in *de Verovering van Grol*, (Augustus 1627), en in *den Rijnstroom* (1629?)

Het is van algemeene bekendheid, dat VONDEL den dood van Maurits niet betreurde, en dat het optreden van Frederik Hendrik in de plaats zijns broeders hem om verschillende redenen hoogst aangenaam was. Hij heeft dan ook zijne ingenomenheid met dit feit, zooals dat in zijn karakter lag, op duidelijke wijze getoond. Zijn *Princelied*, een gedicht geheel in den trant van 't Wilhelmus, zijne *Begroetenis aan Frederik Hendrik*, zijne *Wellekomst van Amsterdam aan Frederik Hendrik*, zijn uitingen van dat gevoel; zijne *Verovering van Grol*, zijn *Zegezang* ter eere van Frederick Hendrick (Sept. 1629) bij de inneming van den Bosch getuigen van zijn blijvende bewondering.

Hierdoor is er een nieuw punt van overeenkomst tusschen den Franschen en den Nederlandschen dichter. DU BARTAS koesterde eene warme liefde en bewondering voor zijn „bon roy Henri"; hij had die uitgesproken in de *Hymne de la Paix*, *Les Neuf Muses Pyrenées*, in de *Cantique sur la Victoire d'Yvry* en in sommige gedeelten van zijne *Semaines* b. v. in den zang *Eden*, waar de *Seconde Semaine* aan den koning wordt opgedragen. Ook VONDEL had dien vorst steeds hooggeschat, blijkens zijn in 1610 geschreven *Uitvaert en Treurdicht van Henricus de Groote, Koning van Vranckrijck en Navarre*; en nu hier diens naamgenoot, van wien VONDEL persoonlijk de beste verwachtingen had, moest worden begroet en bezongen, is het waarlijk niet te ver-

wonderen dat hij den ouden vriend nog weer eens vraagt: hoe hij dat in zijn tijd had gedaan.

Na eene aansporing aan de Hollandsche Maeghden, Frederick te kronen met dooreengevlochten „orangien" en laurieren; na de aandacht gevestigd te hebben op de eerbiedsbetuigingen van „onsen grooten leeuw" voor den „braeven vorst," na een „Op, op mijn Sanggodin," volgt de begroeting, „veel heyls, veel heyls o Vorst"; zijn optreden heeft al dadelijk gunstige gevolgen; o. a. ook dit, dat „de wackere soldaet veel moediger treedt op zijn trommel." Spoedig wordt Frederick ons voorgesteld: „blanck in 't harrenas, beswaeyt met groene pluymen." Van Hendrik IV heet het in de *Cantique*: „Une horrible pennache ombrage sa salade."

Daarna slaat de dichter een blik op de jeugd van den vorst; zijn kinderlijke stem werd verdoofd door 't schreien en jammeren over z'n vaders dood; 't weerbarstigh lot heeft hem van kindsbeen aan „oeffening voor sap" gegeven; hij leefde in vlam en vuur, en hij „naeckte nauwelijcx de grenzen zijner jeugd of hij gaf een proefstuk van zijn aerd en oorlooghsdeugd."

Hiermede is de dichter gekomen op het bij Nieuwpoort voorgevallene, waaraan een tachtig regels worden gewijd; van Hendrik IV luidt het. *Cant.* 422 A—B

„Son berceau fut de fer, sous le fer il cotonne
„Son menton genereux, sous le fer il grisonne."

In de beschrijving van de houding van Frederik bij Nieuwpoort komen de volgende regels voor: 121—132).

„Tot driemaal weeck ons heyr; tot ghy met ruyterbenden
„Van alle kanten troft den vyand op de lenden,

„En syn' slaghordens sloopte, en braeckter alsins door
„Als een gestutte vloed, een waterstroom; waer voor
„Geen rysenhoofd, geen dam, geen paelwerck blyft bestendigh,
„En synen adem schept in 't open, en te schendigh
„In 't kort het platte land set in een bare see
„En ruckt en sleept met zich de stallen en het vee,
„De grooten Henrick, die u gaf syn' naem te voeren,
„Niet vreesselycker oit ging onder 't heyr rumoeren
„En weyen, daer het hoofd du Maine had luttel' harts
„Doen hy 't ontquam met sijn bloeddorstige Guisards."

Men ziet wel eenigszins vreemd op van die gewichtige rol door FREDERIK HENDRIK bij Nieuwpoort gespeeld. Het eenige, wat misschien aanleiding voor VONDEL geweest kan zijn tot deze voorstelling is, dunkt me, hetgeen men vindt bij VAN METEREN, fol. 454, kolom I:

„Prince MAURITS siende dat nu den strydt met schermutselen begonnen was, sondt wt Grave LODEWYCK VAN NASSAU met ses cornetten peerden, te weten zyn eyghen Compagnie ende die van Graaf LODEWYCK selve, met die Compagnie van syn broeder Grave HENRIC, neffens die van beyde de BAXEN ende van LA SALE, dewelcke het Spaensch peerdevolck aanghetroffen hebbende, hebben die ten grooten deele in de vlucht gedreven ende verslaghen, soodat een groot deel van de eerste charghe aen 't vluchten ghebracht synde, tot binnen Nieuwpoort door de BAXEN zijn ghedreven gheweest."

In de laatste regels evenwel toont VONDEL, dat hij bij 't schrijven van dit stuk den slag van Ivry voor den geest had; in het begin nu van de *Cantique, sur la victoire d'Ivry* gaat ook DU BARTAS reeds verrichte heldendaden

van HENDRIK IV na, en daarin vindt een dergelijk heldenfeit vermelding, opgeluisterd met hetzelfde beeld.

Cantique, 419 C—D.

„Pres d'Arques seulement l'ennemi quelques jours,
„Orgueilleux, arresta de tes exploits le cours;
„Mais comme le torrent dont l'onde courroucee
„A pour frein l'espesseur d'une haute chaussee,
„Sappe son fondement, luitte contra ses bords,
„Adiouste (bien qu'en vain) efforts dessus efforts.
„Jusqu' à ce qu' ayant pris les neiges pour escorte,
„Bruyant, iré, baveux, sa prison il emporte
„Les forests il renverse, il entraine les ponts,
„Et, Roy de la campagne, il menace les monts,
„S'enfle comme une mer, et sa rage escumante
„Desrobe à l'un sa terre, et à l'autre l'augmente."

Mogelijk ook heeft VONDEL de gedachte, FREDERIK HENDRIK bij den hem door MAURITS gegeven raad zich op de schepen te begeven, voor te stellen „gelyck een jonge leeu," aan DU BARTAS te danken.

In de *Cantique* gebruikt deze het beeld meer dan eens; eerst stelt hij de tegenover elkaar staande legers voor als een Leeuw tegenover een stier; later stormt HENDRIK IV, na MAYENNE ontdekt te hebben op dien aan als de Leeuw, die een beer ontdekt hebbende, alle andere dieren voorbijgaat, en met dien den strijd begint. Ik geef ter vergelijking uit beide gedichten een drietal regels:

Begroetenis aen *Fred. Hendrick.* 96—100.

„Twee blicken spalckt hy op en 't dier bestaet te grimmen,
„En leepooght oversyds, terwijl sijn haren klimmen,
„En ten neusgaten uyt snuyft vier en heeten roock."

Cantique, 420 D.

„L'autre feu vomissant entonne, ou plustost tonne
„Un rugissement fier va roulant furieux,
„Sous l'horreur de son front les brandons de ses yeux
„Hausse en haussant son crin."

In een dertigtal regels (160—190) wordt den lezer de held voorgesteld, „onder 't jock van Venus," de wensch uitgesproken „datter eerlang rijse een' vrome Orangie spruyt, daer 's vaders hart in leeft"; en aan AMALIA hulde gebracht voor haar trouw aan ELISABETH, de keurvorstin van de Palts.

De laatste afdeeling is gewijd aan FREDERIK, als Vrederyck en Vredevader; maar die niet alleen zich tegen de buitenlandsche vijanden zal weten te weren, ook binnenslands de rust zal weten te herstellen:

„Die dempt wraeckgierigheid, die lange was aen 't bloeden
„En strengelt lieffelijck der burgeren gemoeden;
„En murwt het steenen hart en levert 't gedwee
„En lockt en wenckt van nieus den zegen uyt der zee.'

VONDEL verheugt zich reeds in de gevolgen:

„Koophandel wackert weer die trager scheen en luyer,
„De koe belooft meer rooms uyt haer geswollen uyer,
„En treed tot aen den buyck in 't frissche klavergras
„En d'acker seyd ons toe een heerelijck gewas
„En rijcken overvloed met volgepropten hoorne."

en vrs. 279 en vlg.

„Ick sie 't verbond gemaeckt. Het volck word goedertieren
„Ick sie de vredefeest op speeltoonneelen vieren
„Ick sie de vredevlam, die drift van wolcken leckt."

Vergelijk hiermede eenige regels uit de *Hymne de la Paix*:

„Sainte fille du Ciel, Deesse qui rameines
„L'antique siècle d'or, qui belle, rassereines
„L'air troublé des François, qui fait rire nos champs.

Zie hoe de strijders hun wapenen neerleggen:

„Et d'aise transportez, s'entrebaignent de larmes,
„Voy comme derechef les traffiqueurs vaisseaux
„Desancrez vont glissans sur nos marchandes eaux.
„D'artisans occupez voy les boutiques pleines,
„De pasteurs, de troupeaux et de bouviers les plaines,
„Voy voy les feux de joye ondoyer jusqy'aux cieux,
„Voy le peuple assemblé, qui les larmes aux yeux
„Prononce ce beau chant: Io. etc."

De Rey van Eubeërs.

Te Winkel zegt in zijn *Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, blz. 297: „de beroemde rei van Eubeërs, het dun gezaeit gestarnte verschiet (1327—1434), waarmee het derde bedrijf eindigt, volgt als op den voet het eerste koor van de Hercules furens."

Vergelijken we nu beide koren, dan vinden we het volgende; de eerste twaalf regels zijn eene bijna letterlijke vertaling van het begin van het koor der Thebanen bij Seneca; de veranderingen bij den dageraad aan den hemel waarneembaar zijn er het onderwerp van; de volgende vier of vijf en twintig regels schetsen het ontwakende leven op aarde. „Labor exoritur durus," de herder gaat uit, en maait het door de rijp witte gras, terwijl zijn kudde zich verspreidt; het vee verlustigt zich in de weide, vogelenzang getuigt, dat de dag is aangebroken:

„Carbasa ventis
„Credit, dubius navita vitae.
„Laxos aura complente sinus.
„Hic exesis pendens scopulis,
„Aut deceptos instruit hamos;
„Aut suspensus spectat pressa
„Praemia dextra; sentit tremulum
„Linea piscem.
„Haec, innocuae quibus est vitae
„Tranquilla quies, et laeta suo
„Parvoque domus, spes et in agris."

't Laatste gedeelte, een goede veertig regels, stelt 't rustige en gelukkige leven van den buitenman tegenover dat der stedelingen, waarvan sommigen jagen naar de gunst der grooten, anderen naar die van het volk,

„fluctuque magis mobile vulgus";

weer anderen naar schatten. 't Dwaze daarvan tracht de dichter vooral in 't oog te doen springen door te wijzen op 't vluchtige van dit leven, en bijna aan het einde van het koor zegt hij: laat anderen naar roem jagen,

„alius curru
„Sublimis eat; me mea tellus
„Lare secreto tutoque tegat."

Nu zijn er ook in deze beide andere gedeelten wel regels, die VONDEL misschien gebruikt heeft: zoo kan *Hercules furens*, 154—58:

„hic exesis
„pendens scopulis enz, (zie vorige bladzijde),

aanleiding gegeven hebben tot *Palamedes*, 1365—69:

„Of overlenende met yver,
„De spartelvisch treckt ut den vyver,
„Met sijn' gebogene hangelroe;"

de hierboven aangehaalde regel van het wisselvallige van de volksgeest tot *Palamedes*, 1712 en 13:

„De gunst des volcx, dat wispeltuur
„En wuft nu stroockt, nu steeckt zyne heeren."

De slotregels van het eerste gedeelte:

„Haec, innocuae quibus est vitae
„Tranquilla quies, etc."

tot „Ghy voert hem spelen in den mond
„Van endeloose salighede,
„Die rustigh lustigh, wel te vrede,
„Beschout wat ons natuure geeft."

Ook de opzet van het geheel kan zeer goed aan SENECA zijn ontleend. Er komt evenwel bij VONDEL veel voor, dat bij SENECA geheel gemist wordt; vooral heb ik 't oog op de schildering van het landschap; zooals VONDEL zelf het noemt: „Een' schildery die swymt na 't leven"; 't lantschap met zijn geuren en kleuren, bosch, beek en berg.

Is dat nu oorspronkelijk van VONDEL, of is daar andere invloed waar te nemen?

GARNIER heeft in zijn *Porcie*, acte II, reg. 283 ook een koor, waarin het gelukkige landleven wordt gesteld tegenover 't onrustige krijgsmansbestaan.

De eerste regels er van luiden:

„Heureux qui d'un soc laboureur,
„Loin de la civile fureur,
„Avec ses boeufs cultive
„Sa paternelle rive;
„La trompette animant l'assaut
„Ne l'esveille point en sursaut."

De laatste van deze regels zou men kunnen meenen weer te vinden in *Palam.* 1415:

„Van t bedde hij niet word opgeklopt
„Half suysebollend . . ."

maar voor zijn „schildery" heeft VONDEL niets aan dit koor kunnen ontleenen. Een dergelijke regel als „ne l'esveille point en sursaut", wordt echter ook gevonden in een gedeelte van DU BARTAS, waar ook het noch bij SENECA, noch bij GARNIER voorkomende gevonden wordt, namelijk in den 3en zang van de *Première Semaine*, pag. 154 B—C:

„Le clairon, le Tambour, la guerriere Trompette,
„L'éveillant d'un sur saut, n'arme d'armet sa teste,
„Et d'un chef respecté le sainct commandement
„Ne le pousse, aveuglé, du lict au monument
[(mouvement?)."

Ze maken deel uit van de *louange de la terre* en de *louange de la vie rustique;* ik zal hier uit beide eenige regels afschrijven en die laten volgen door eenige uit de rei, pag. 151 A—B:

„Je te salue o Terre, o Terre porte-grains
„Patiente, diverse, odorante, fertile
„Vestue d'un manteau tout damassé de fleurs;
„Passementé de flots, bigarré de couleurs."

387921E

en pag 153:

„O, trois et quatre fois bienheureux qui s'éloigne
„Des troublez citadins! qui prudent ne se soigne
„Des emprises des Roys, ains servant à Ceres
„Remue de ses boeufs les paternels gueres;
„La venimeuse dent de la blafarde envie,
„Ny l'avare soucy, ne tenaille sa vie —
„Des bornes de son champ son desir est borné,
„Il ne boit dans l'argent le philtre forcené,
„Au lieu de vin Gregois, et parmy l'Ambrosie
„Ne prend dans un plat d'or l'Arsenic oste-vie,
„Sa main est son gobeau, l'argenté ruisselet
„Son plus doux hypocras; le fromage, le laict,
„Et les pommes encor de sa main propre entees.
„A toute-heure luy sont sans aprest apprestees.
„Les peints oyselets ses plus durs ennuis trompent;"

Het gekraai van den haan wekt in hem:

„Un chatouilleux desir d'aller mirer les fleurs
„Que la flairante Aurore emperle de ses pleurs.

pag. 156. *A—B.*

„Le soupçon blemissant nuict et jour ne le ronge,
„A des aguets trompeurs nuict et jour il ne songe;
„Ou s'il songe á tromper, c'est à tendre filets
„Aux animaux des champs, gluaux aux oyselets,
„Et manches aux poissons."

Vergelijken we nu hiermede eenige regels uit *Palamedes*

„Die in een liefelijcke streeck,
„Bij 't ruysschen van een silverbeeck
„Sijn landhuijs sticht en boersche wooning;

„Wat is dat een gesegent koning!
„Die niet en vlamt op ijdel lof,
„En sijne lusten met sijn' hof
„Vernoeght, en indrinckt met sijne ooren
„Den vooglensangh, die sich laet hooren,
„Als d' uchtentdou langworpigh leyd
„Bij druppels hier en daer gespreijd;
„Op roosebladen versch ontloocken;
„Wanneer sich opdoen duysend roken
„En duysend kleuren, voor het oogh,
„Van bloemen:
„Hij plant, hij poot of hij verset;
„Belaegt de voglen met sijn net,
„Of overlenende met ijver enz.
„Hij spand sijn paerden in voor 't daegen,
„En gaet met honden 't knijn belaegen...."

Verder vestig nog de aandacht op reg. 1403—10.

„Die ramp vermijd mijn burgerboer.
„Hij drinckt uit goud nocht pàrlemoer
„Geen aconith, nocht spoch van draecken:
„Oock schuijlt hij voor de poegnerts vry,
„Die, achter de tapissery,
„Den man van staat het lijf ontzeggen,
„En sijne voorspoed laegen leggen."

Is in de vorige regels door den dichter ten opzichte van het landschap slechts gewezen op het geurige en kleurige in 't algemeen, in regel 1371—86 tracht hij 't ons meer in bijzonderheden te doen zien.

„(Hij) rijd bij klaeren sonneschijn
„Door wegen, die gestrengelt sijn

„Als voormaels der Cretensen doolhof.
„Hier bloeijt een afgetuynde koolhof;
„Daer lacht een beemd, een' klaverwey,
„Omcingelt met een boomenreij;
„Hier swoeght en ploeght men op den acker
„En ginder hoopt men op 't gewas,
„Daer saeytmen boeckweijt; ginder vlas;
„Hier groeyt en bloeyt het weeldigh kooren
„Omheynt met steeckelige dooren;
„Daer spoeyt een speeljaght over 't meer:
„Hier roockt een dorrep; ginder veer
„Een slot wil in 't verschiet verflaeuwen,
„En hooger op 't geberghte blaeuwen.

Ik meen dat VONDEL hiervoor, zoowel wat de behandeling in 't algemeen betreft, als enkele onderdeelen, zijn voordeel gedaan heeft met het door GOETHE zoo hoog geschatte begin van den zevenden dag; een gedeelte er van laat ik ter vergelijking hier volgen.

pag. 314.

„Icy deux boeufs suans de leurs cols harassez
„Le coutre fend-gueret trainent à pas forcez,
„Icy la pastourelle à travers une plaine
„A l'ombre, d'un pas lent son gras troupeau rameine;
„Un fleuve coule icy; là naist une fontaine
„Icy s'élève un mont, lá s'abaisse une plaine
„Icy fume un chateau, la fume une cite:
„Et lá flote une nef sur Neptune irrité.

Verovering van Grol.

Toen FREDERIK HENDRIK in 1627 Grol veroverd had, voelde VONDEL zich gedrongen dat heuglijk feit te bezingen;

nog nooit had hij in een eenigszins uitvoerig gedicht een dergelijk onderwerp behandeld. Stof had hij natuurlijk in overvloed; doch de dichter kon het met zichzelf oneens zijn over den vorm van het gedicht in zijn geheel, beelden en uitdrukkingen voor het schetsen van de bijzonderheden.

Zoo hij van DU BARTAS raad verlangde, had hij slechts één zijner gedichten te bestudeeren, 't eenige dat een wapenfeit verheerlijkt, namelijk de *Lepanthe*. Het is niet oorspronkelijk van den Franschen dichter, maar eene vertaling van een Latijnsch gedicht van den Schotschen koning JACOBUS VI.

De *Lepanthe* wordt voorafgegaan door eenige regels vol van de nederigste hulde aan het genie van JACOB; de voorafspraak van VONDEL voor zijne vertaling van *les Pères* is geheel in denzelfden trant.

Het eigenlijk gedicht begint met

„Je chante du grand Dieu la justice et bonté
„Un exploit de ses mains non encores chanté,
„Un combat hazardeux, une dure journee,
„Je descri dans ces vers la bataille donnee
„Sur le flot Lepanthois, qui se void arrousé
„Et du sang circoncis et du sang baptisé."

Daarop volgt eene *invocation:* „Vien, vien, donques, Seigneur, ô Majesté divine" etc.

Christus verwijt Satan, dat hij de Turken tegen de Christenen aanhitst, en hij richt zich tot God den Vader met de vraag:

„Pere permettras-tu que ces chiens les pestrissent
„Sous leurs profanes pieds?"

Op eenige tegenwerpingen van Satan antwoordt God:

„Dragon, crache-venin, rusé fusil des guerres
„Vilain, lasche la prise, espargne les Chrestiens...."

en hij zendt GABRIEL, „un des chefs de l'astreuse Phalange," naar Venetie.

„Le Messager céleste
„Arrivé là dedans, prend la forme et le geste
„D'un bourgeois tout chenu, se promeine, et trouvant
„Un sage citadin, met ces mots en avant:
„Helas! que faisons-nous! sommes-nous lethargiques?
„Nous sommes oppressez par ces cruels Ethniques,
„Et ne le sentons point? nos forts sont mis à bas,
„Nos guerriers esgorgez, et ne le voyons pas!
„Allons que tardez-vous? chargeons cette racaille
„Vuidons nos vieux debats par un jour de bataille,
„Dieu ayde au plus hardis."

De woorden van den engel maken diepen indruk; de toestand in Venetie is ellendig; de ligue komt tot stand;

„La sainte ligue est faite, et sur la verte rive
„Du fort Messenien tout l'ost Chrestien arrive."

Dan volgt een beschrijving van de krijgsmacht, toespraken (o. a. van DON JAN), eene schets van de beide tegenover elkaar opgestelde vloten, van den strijd en van de overwinning door de Christenen. Intusschen, zooals zich begrijpen laat:

„Venise est en suspens et d'une ame flottante
„Atten l'evenement de l'attaque sanglante:
„Elle se veut promettre et n'ose toutesfois,
„(Tant le passé l'esmeut) la mort de l'ost Turquois.

„De joye et de douleur sa poitrine est attainte,
„Elle espere le bien, et du mal elle a crainte.
„Enfin, du bon succez de ce cruel combat
„Le message certain parvient jusqu' au Senat,
„Du Senat à la ville, une joye incroyable
„Saisit le coeur de tous, etc."

De vrouwen in Venetie, oude en jonge, dansen van blijdschap,

„Au branle de ses pieds marient ce Cantique"

en dan volgt het *Choeur Venetien*:

„Chante, o peuple, ton Dieu! jeunes et vieux, chantez, etc.

VONDELS aanhef is:

„Ick sing den legertocht des Princen van Oranjen
„Die 't heyr van Spinola, en all' de maght van Spanjen
„Met sijn' slaghordens tarte, in het bestoven velt
„En Dulcken de stadt Grol deed' ruymen met gewelt."

Daarop volgt de aanroeping om Gods hulp:

„Ghy die van 's hemels troon d' oorlogen hier om lege
„Bestiert, enz. — Gheley myn sangheldin"

dan een overzicht van de ongelukken der voorgaande jaren in Duitschland;

„Self MAURITS sagh sijn' kroon ontluystert aan twee [steden."

Dat aan FREDERIK HENDRIK een zoon geboren werd, 't slechten der Oldenzeesche wal,

„Sagh 't Vaderland, vol hoops, ghelyck een voorspel aen
„Dat alles onder hem ten beste zou vergaen."

In zekeren nacht, als alles is „door eenen diepen slaep betoovert en verkracht", schijnt het Prins HENDRIK toe, dat hem nadert de geest van wylen sijnen vader.

„Juyst in dien selven schijn,
„Men van hem tuyght, dat hy na 'et jongste middagheten
„Van sijnen disch opstond.
„Soon, sprack hy, waerde soon, verschrick niet voor [mijn' tael;
„Ick ben uw vader self: etc.
„Wat leght ghe log en traegh, versleurt en slap van moed
„En druckt de pluymen, soon? die passen op den hoed.
„Op, op dan, in 't geweer, en volgh het heldenspoor,
„Of sluyt ghe vrede met den wreeden avondvorst?"

De prins draalt niet langer,

„Geen edelmoedigh paerd sich tweemael en laet nopen,
„Soo doet geen heldenhart;"

hij rust zich toe en is spoedig voor Grol.

„De Faem hun (de bevelhebbers binnen de stad) tijding [brengt, op 't gieren haerer pennen
„Hoe Staeten ruyters vast de stad met kracht berennen." (1)

Daarop laat VONDEL eene zeer uitvoerige beschrijving volgen van het beleg:

„Maer hoe, zegt hij eindelijk, myn Kallioop, ghy had [bykans vergeten

(1) De Turken hadden ook al spoedig van de toerusting der Christenen gehoord.

„Le renom loin-volant qui suis les hautes tours
Des apprests Chrestiens porte aux Turc les nouvelles."

„Ons treurende princes . . . ."
Hij schetst haar in haar angstige spanning:

„Dan neemtse WILLEM eens op haeren swangren schoot,
„En om den vader, die te velde leyd, beladen,
„Soo soeckt sij in den soon haer minne te verzaden
„En klaeght: onnoozel wicht, hoe luttel denckt ghe het naer,
„Och, die eens weten moght hoe 't met uw' vader waer;"enz.

Eindelijk komt de „blijde bood geronnen":

„Lang leef de Prins, mevrouw, de stad, die is gewonnen."

De prinses stort haar hart uit in eene dankzegging. Overal in den lande is vreugde,

„Vlietnymphen haer' perruyck ten vrygevochten wateren
„Uytbeuren met haer stem en danssen op den vloed
„En Zephyr voert den Vorst dien zegegalm te moet."

Dan volgt het koor — waarvan het refrein

„Keer, Melckerbuur, ay keer, Prins FREDERIK heeft Grol."

In beide gedichten merken we achtereenvolgens op:
Aanhef (in gelijken trant), aanroeping van God, schets van den treurigen algemeenen toestand, aansporing door eene geestverschijning, bereidwillig gevolg geven daaraan, schets van den strijd, eene in spanning den afloop daarvan afwachtende (in *Lepanthe* de stad Venetie, bij VONDEL AMALIA), koor. Ook is er in enkele bijzonderheden nog wel overeenkomst op te merken, zoo bijv. *la Lepanthe*, 409, B—C:

„aussi tost
„Que Phoebus dissippe-ombre a d'un feu tremblotant
„Frappé l'acier fourbi du casquet esclatant,

„Jean d'Austre va plantant sur la hune venteuse
„De Mars fauche-soudars l'enseigne furieuse...."

wat, dunkt me, wel te vergelijken is met *Verovering van Grol*, 173 en vlg:

„Doen nu het morgenrood, met toyen en blancketten
„Opheldrende, hun toont de vliegende kornetten
„En dat de wachter niet dan krijgh en oorlogh kraeyt,
„T' ontvouwen vendel flucx ter hooge vest afwaeyt."

Doch vooral vestig ik de aandacht op de regels van VONDEL, 317 en vlg., waar hij zegt dat de verschansingen voor FREDERIK HENDRIK's leger langzamerhand in orde komen.

„Gelijck het beerjong ruw geworpen, door 't gekoester
„En 't licken, sijn' gestalt allencx toont aen sijn voester;
„Het maecksel doet sich op door ommetreck der leen,
„Nu kan men kop en rug en pooten onderscheen."

Hetzelfde beeld gebruikt DU BARTAS in den eersten zang van de *première Semaine*, pag. 23, B.—C:

„De sagesse et pouvoir l'inespuisable source,
„En forment l'Univers, fit donc ainsi que l'ourse,
„Qui dans l'obscure grotte au bout de trente jours
„Une masse difforme infante au lieu d'un ours;
„Et puis en la leschant, ores elle façonne
„Les deschirantes mains, or' sa teste felonne.
„Or' ses pieds, or' son col; et d'un monceau si lait,
„Son industrie anime un animal parfait."

De Rijnstroom.

Het jaar, waarin de Rijnstroom is geschreven, kan men niet juist bepalen. In den inhoud zet UNGER achter 't jaarta

1629 een vraagteeken, in eene noot teekent hij aan, dat 't stellig voor 1635 moet geschied zijn, omdat hij toen voorkwam in BLAEU's *Toonneel des Aerdrycx*.

Omtrent de dichterlijke waarde er van bestaat een grootere eenstemmigheid, dan omtrent vele andere van VONDELS werken, vooral zijne tragedies.

JONCKBLOET noemt hem „een majestueuze Ode", TEN BRINK „eene hulde aan zijn treckende geboortestroom, waarvan de wedergâ in de geschiedenis onzer letteren niet is aan te wijzen."

Voor zoover ik weet, is 't ook het eerste gedicht in dit genre bij ons. Het is eene hulde aan de Rivier de Rijn, maar eene hulde, die dienen moet tot, verbonden is met een hulde aan een man, door VONDEL blijkbaar zeer hoog geschat; de titel luidt: *de Rijnstroom aen Johan Wolphard, Heer van Brederode, Vrijheer te Vianen.*

Eene dergelijke combinatie vindt men ook in het reeds vroeger vermelde gedicht van DU BARTAS: *Les Neuf Muses Pyrenées au Roy de Navarre*, bestaande uit negen sonetten, gezamenlijk het geheele vaderland van den dichter, met zijn bergen en rivieren bezingende: het derde sonet is gewijd aan het riviertje de Auriége (nu Ariége), het vijfde aan de Lers, „second honneur de Foix", waarop hij ook in den derden dag, pag. 122 C.—D. de aandacht vestigt. Dat DU BARTAS iets gevoelde voor de rivieren van zijn land blijkt ook uit de regels voorkomende in den derden dag pag. 107 A.—B:

„Garone, qui si fort s'enflera de mes vers
„Que peut estre son bruit s'orra par l'univers."

De mogelijkheid dat VONDEL door die sonetten op het

ontwerp van zijn gedicht zou zijn gekomen, wordt door een paar kleine overeenkomsten, mijns inziens, eenigszins tot waarschijnlijkheid.

Er komen in den *Rijnstroom* een paar regels voor, die nog al tot de ongewone zijn te rekenen, en waarbij de uitgever het dan ook noodig geacht heeft, een aanteekening te geven. Bij het herdenken van de verwoestingen door de Hunnen aan de oevers van den Rijn aangericht, zegt de dichter reg. 39 en 40:

„Of brande uw hair af met sijn toorts,
„Beklad en druipend van veel moords."

Bij dat woord *hair* wordt het volgende aangeteekend: „op zeer schilderachtige wijze geeft de dichter dien naam aan de welig bewassen oevers van den Rijn."

In de regels 111—115 brengt VONDEL hulde aan de Rijn op deze wijze:

„De heldre en starrelichte vliet,
„Die door den hemel vloeit bij duijster,
„Is d' Italjaensche Padus niet,
„Nocht oock de Nijl, Egyptens luister
„Neen seker, 't is de rijcke Rijn."

Hierbij wordt aangeteekend: „Om deze regels te verstaan, dient men zich te herinneren dat de Po, Italie's hoofdrivier, en de Nijl, wegens den invloed, welken zij op de vruchtbaarmaking der landen uitoefenen, onder de gesternten geplaatst en aangebeden werden."

Beide trekken nu komen voor in de *Neuf Muses*; de tweede in het sonet, dat eenigermate als het model kan hebben gediend voor VONDELS grooter gedicht, en dat, dunkt me, wel de moeite waard is, hier af te schrijven:

„Fleuve d'or, et de flot, et de nom, et de sable,
„Riche en grains, en pastel, en fruits, en vins, en bois
„Auriege au viste cours, clair ornement de Foix,
„Qui rends par ton tribut Garone navigable,

„Fille de si grand Mont, qui cache, espouventable,
„Son front dedans le ciel, qui chenu tous les mois,
„Depuis le bord de Su jusqu'au bord Escossois,
„Ne void autre plus grand à sa grandeur semblable.

„Clair flot, je te feroy, par un discours facond,
„Plus riche que Pactol, plus que le Nil fecond,
„Plus loin que l'Ocean on orroit tes eaux bruire;

„Fier on t'esgalleroit aux fleuves les plus grands,
„On te verroit au ciel comme le Po reluire,
„Si je voyois tes bords repurgez de brigands."

De eerste in het zevende sonet:

„Passant, ce que tu vois n'est point une montagne
„C'est un grand Briarée, son geant haute-monté,
„Qui garde ce passage, et defend, indompté
„De l'Espagne la France, et de France l'Espagne.

„Il tend à l'une l'un, à l'autre l'autre bras,
„Il poste sur son chef l'antique faix d'Atlas,
„Dans deux contraires mers il pose ses deux plantes.

„Les espaisses forests sont ses cheveux espais,
„Les rochers sont ses os, les rivieres bruyantes
„L'eternelle sueur que luy cause un tel faix."

Wel gebruikt DU BARTAS 't zelfde beeld op meer plaatsen, zoo bijv. *Magnific* 390, A. B., „du sacré Liban les chevelus coupeaux", ook dient het wel om gras of koren of de bladeren

der boomen aan te duiden, bijv. 1ste zang *Première Semaine* 30 C. D.

„Celuy qui d'une faux mainte fois esmouluë
„Tond l'honneur bigarré de la plaine veluë."

Maar ook vooral heb ik deze regels aangehaald om de aandacht te vestigen op het door beide dichters gebruikte forsche beeld van den reus. VONDEL toch zegt in regel 81 en vlg.:

„Ghy streckt de voeten aen 't geberght,
„Daer sich de Zwitsers in beschermen
„Wanneer men hen om oorloog verght;
„Gij grijpt de Noordzee met uw armen" — enz.

Is het niet alsof die laatste regel van het 3de sonet: „si je voyois tes bords repurgez de brigands", bij VONDEL is uitgedijd tot het laatste couplet van zijn eigenlijken Rijnstroom, reg. 151, beginnende:

„Maer och! ick schrey mijn oogen uit
„Om datter sulck een Hydra spruit
„Wt kerckgeschil en haet van Heeren;

en eindigende met

„Een lang gewenst verlosser vaegh
„Het Ryck van 's Rycks vervloeckte plaegh."

In een der coupletten merken we zeer sterk den Franschen invloed, namelijk in:

„O onvermoeide molenaer,
„O stedebouwer, schepedraeger,
„O rijxgrens, schermheer in gevaer
„Wijnschenker, veerman, oeverknaeger,
„Papieremaecker, enz.

Ik geef ter vergelijking een dergelijk fabrikaat van DU BARTAS.

„Le feu donne-clarté, porte-chaud, jette-flamme,
„Source de mouvement, chasse-ordure, donne-âme,
„Alchimiste, soldat, forgeron, cuisinier,
„Chirurgin, fondeur, orfèvre, canonnier."

Andere voorbeelden zijn bij DU BARTAS bij massa's te vinden, b.v.

„Je te salue, ô Terre, ô Terre porte-grains,
„Porte-or, porte-santé, porte-habits, porte-humains,
„Porte-fruits, porte-tours."

Maar het eerst aangehaalde komt het meest met VONDELS regels overeen door de bijeenvoeging van voor de gelegenheid gemaakte en bestaande termen.

Kleinere trekken, die ontleend kunnen zijn, vindt men in het gebruik van het werkwoord springen in den vierden regel van het eerste couplet:

„Ghy koomt uit Zwitsersche Alpes springen."

Men vergelijke dien regel en 't geheele couplet met 3de pag. 1ste semaine 109 A. B:

„Car si tost que Titan renouvellant sa peine
„Sur les gelez climats le beau Printemps rameine,
„De leur dos inégal il fond les blancs monceaux:
„Leurs coupeaux se font verds; deça delà les eaux
„Bruyant *sautent* en bas, et courant escumeuses
„Par les détroits pendans des montagnes pierreuses
„Font cent et cens torrens, dont l'un appercevant
„Que *son frère germain* veut gaigner le devant,
„Diligentant ses pas avec luy s'associe."

Hierbij komt de flinke greep om *Donau* en *Rijn* als afkeerige broeders voor te stellen, welken de dichter voor een deel te danken zou kunnen hebben aan de commentaar op de vorige bladzijde 107. Nadat over verschillende rivieren gesproken is worden daar in één adem deze beide genoemd, aldus:

„Le Rhin et le Danube sont cognus. Le Rhin se rend après un long cours en l'ocean en Hollande. Le Danube fait un plus long circuit et se va rendre par diverses bouches en la mer de Pont."

Het woord *Rycxgrens* herinnert aan den regel van DU BARTAS, pag. 106.

„Pour d'eternels confins borner les Republiques."

Uit de gevonden overeenkomsten kan men, dunkt mij, de niet al te gewaagde onderstelling opmaken, dat VONDEL ook voor het bewerken van zijn *Rijnstroom* DU BARTAS heeft geraadpleegd, en waarschijnlijk nog eens nagelezen wat deze over eene dergelijke stof gezegd had.

HOOFDSTUK V.

LATERE WERKEN VAN VONDEL.

Dat er in de latere werken van VONDEL nog wel telkens beelden en uitdrukkingen zullen voorkomen, aan DU BARTAS ontleend, spreekt van zelf. Zoo is het vrij waarschijnlijk, dat de in *Roskam* aan P. C. HOOFT voorkomende regels:

„O, kon ick oock die kunst; maar wat op 's harten grond leit,
„Dat welt me naar de keel: ick word te stijf geperst,
„En 't werckt als nieuwe wijn, die tot de spon uitberst,"

eene herinnering zijn, dat VONDEL eens *les Peres* vertaalde, waarin DU BARTAS dit beeld zeer nauwkeurig uitwerkt, pag. 314, B. C.

„Abram change de face, et comme un vin nouveau,
„Qui bouboust, prisonnier, dans le cerclé tonneau
„Qu'on a bouché trop tost, d'une fameuse bave
„Pousse enfin le bondon jusqu'au ciel de la cave;
„Vomit une fleuve rouge, et le glaceux pavé
„Est d'un lac escumeux tout autour abbreuvé."

Men behoeft VONDEL zijne bekorting zeker niet kwalijk te nemen.

Het rijmpje van VONDEL: „De wereld is een schouwtooneel enz." kan zeer goed zijn ontstaan te danken hebben aan DU BARTAS' „Le monde est un théatre".

Ten slotte wil ik echter nog wijzen op overeenkomsten in veel latere werken van onzen dichter, de tragedies: *Lucifer*, *Adam in Ballingschap*, *Noach*.

Vergelijk bijv. de beschrijving van de vrouw in *Lucifer* met die van den zesden zang van de *Première Semaine* bldz. 309,

„Bien est vray toutes fois, qu'elle a l'oeil plus riant
„Le teint plus delicat, le front plus attrayant,
„Le menton net de poil, la parole moins forte
„Et que deux monts d'yvoire en son sein elle porte."

Lucifer.

„Een vriendelycker verf, aanminnigheyt der oogen,
„Een minnelycke mont, een uitspraeck, wiens vermogen
„Bestaet in eedler klanck, twee bronnen van yvoor."

Naar aanleiding van dat „le Menton net de poil" haal ik hier even een passage aan uit KALFF'S *Letterkunde in de* 16de *eeuw*.

„In komische tegenstelling met het idealisme van HOUWAERT (in zijn eerbied voor het vrouwelijk geslacht) vertoont zich hier en daar des dichters Nederlandsche nuchterheid, die er hem toe brengt tot de voortreffelijkheden der vrouwen o. a. te rekenen: dat zij minder spoedig kaal worden dan de mannen; dat zij geen baard dragen." Bij DU BARTAS is het ten minste geene *Nederlandsche* nuchterheid.

In *Noach* heeft VONDEL nog al gebruik gemaakt van de beide stukken van DU BARTAS over den zondvloed, het eerste op 't eind van den tweeden zang van de *Première*

Semaine, het tweede op het einde van *les Artifices* in de *Seconde Semaine.*

Ook de godslasterlijke tegenwerpingen van CHAM bij het binnengaan van de ark neemt hij over, 'k haal slechts een paar regels ten bewijze aan.

DU BARTAS heeft *l'Arche*, 165:

„Faisant un Dieu, qui sent mille orages dans l'ame,
„Plus furieux qu'un ours, plus lache qu'une femme?"

en een eind verder

„La rage d'un sanglier ne brigande qu'un bois,
„Un tyran qu'un pays. Et ce Dieu toutesfois
„Tempesté d'un despit et tout transporté d'ire
„Extermine, cruel, le monde son Empire."

Noach.

„Ghij beelt de godtheit uit, gelijk een wilden beer,
„Een beer, een everzwijn rukt een boschaedje neêr;
„De dwingelant een rijk; de Godtheit alle rijken
„Ja al de weerelt."

Deze aanhalingen zijn dunkt me sprekend genoeg.

Wat betreft de *Adam in ballingschap* en de *Lucifer*, er is nog al eenige overeenkomst tusschen al wat daarin voorkomt omtrent het paradijs en hetgeen DU BARTAS daarover geeft in den zang *Eden*, in de *Seconde Semaine*; overeenkomst in enkele bijzonderheden, maar vooral in de geheele wijze van behandeling; ik schrijf hier dus af wat op blz. 3, 4, 5, 30 en 31 van *la Seconde Semaine* te lezen staat.

Eden. pag. 3, 4 en 5.

„Ains pour sejour heureux il luy choisit encore
„Un temperé climat, que la mignarde Flore

„Pave du bel esmail des printanières fleurs
„Pomone orne de fruits, Zephire emplit d'odeurs:
„Où Dieu tend le cordeau, aligne les allées,
„Couvre d'arbres les monts, de moisson les vallées:
„Du bruit de cent ruisseaux semond le doux sommeil:
„Fait des beaux cabinets à preuve du soleil:
„Esquarrit un iardin, plante, émonde, cultive
„D'un verger plantureux la beauté tousiours vive:
„Depart par cy par lá le cours des flots sacrez
„Et de mille couleurs peint la face des prez.
„Si je dy que touiours d'une face seraine
„Le ciel embrasse-tout oeilladoist ceste plaine:
„Que des rochers cambrez le doux miel distilloit,
„Que le laict nourrissier par les champs ruisselloit,
„Que les Ruës avoyent mesme odeur que les Roses,
„Que tout terroir portoit en tout temps toutes choses,
„Et sous mesmes rameaux cent et cent fruicts divers
„Tousiours se brandilloyent, my trop meurs, my trop verds,
„Que le plus aigre fruiet et l'herbe plus amère,
„Egaloit en douceur les sucres de Madere,
„Et les Myrobolans en puissante bonté,
„Nourrissant beaucoup mieux leurs pleins de santé,
„Que tant et tant de mets, que nostre friandise
„En cent mille façons, chatouilleuse, desguise,
„Et qui, non pour s'ésteindre, ains pour plus s'allumer,
„Les prend en autre ciel et sous l'ondeuse mer,
„Si je dy, qu'au matin, des champs la face verte
„Estoit non de rosée, ains dé mainte couverte;
„Qu'un ru traine-gueret de son cours violent,
„Des fleuves ne souilloit le crystal doux coulant,
„Fleuves qui surmontoyent en bon goust le breuvage

„Qui du Cretois Cerathe honore le rivage:
„Que les sombres forests des Myrtes amoureux,
„Des prophetes Lauriers, des Palmiers genereux,
„Ne s'ésveilloient jamais: ains leurs branches nouvelles
„Par nature voutoyent mille fresches tonnelles,
„Où cent sortes d'oiseaux jour et nuict s'ébatoyent,
„S'entrefaisoyent l'amour, sautelloyent, voletoyent:
„Et marians leurs tons aux doux accens des Anges,
„Chantoyent et l'heur d'Adam et de Dieu les louanges,
„Car pour lors les Corbeaux, Oriots et Hiboux,
„Avoyent des Rossignols le chant doctement doux:
„Et les doux Rossignols avoyent la voix divine
„D'Orphée, d'Amphion, d'Arion et de Line,
„Echo voix forestiere, Echo fille de l'air,
„Qui ne veut ny ne peut, languarde, rien celer:
„Qui ne sçait s'enquerir, ains seulement respondre,
„Et qui jamais en vain ne se laisse semondre,
„Y tenoit sa partie: et commençoit à temps
„Chanter lorsqu'ils cessoyent, et cessoit enchantans
„La regnoit la Musique et tousiour sur la rive
„Un doux bruit secondoit la voix et morte et vive
„Si je dy que Phoebus n'y faisoit arriver
„L'Esté par son retour, par sa fuite l'Hyver,
„Ains l'amoureux Printemps tenoit tousiours fleuries
„Des doux fleurans vallons les riantes prairies:
„Que le robuste Adam ne sentoit point son corps
„Aggravé des Autans, my roidy par les Nors;
„Ains d'un doux ventelet l'haleine musquetée,
„Coulant dans la forest par l'Eternel plantée,
„Donnoit vigueur au corps, à la terre verdeur,
„A la verdure fleurs, aux fleurs une alme odeur:

„Qu'au iour la nuict prestoit son humeur nourricière,
„Et le jour à la nuict moitié de sa lumiére.
„Si tu veux en deux mots la louer comme il faut
„Di que c'est le pourtrait du Paradis d'en haut.

Eden, pag. 30 en 31.

„Il (Adam) se couche tantost sous un flairant buisson
„De Roses de tout teint et de toute façon:
„Roses que chasque iour, comme on eust dit, les Anges
„Rangeoyent en lacs d'amours, triangles et losanges.
„Il suit ore un chemin bordé de tous costez
„De plantes ombrageux, dont les bras sont voutez,
„Portent des grands forests pour cornices et frises:
„Et qui contre le chaud et les futures Bizes
„Ore un sentier muré d'aigre-doux citroniers,
„D'Orengers aigre-doux, d'aigre-doux Limoniers,
„Dont les rameaux fueillus si bien s'entretortillent,
„Qu'ils semblent un mur peint, où de vrais fruicts pendillent
„Ore un verger fertil, dont les troncs non entez,
„Sont en rond à la ligne, en eschiquier plantez.
„Et les fruicts vont suivant le desir de leur maistre.
„Car l'un n'est si tost pris, que l'autre est prest à l'estre;
„Si bien que l'homme ayant l'un et l'autre gousté
„Les trouve en goust divers, semblables en bonté.
„Ou d'un pied gaillard, heureux, il se promène
„Au long d'un clair ruisseau, dont la brillante arene
„Est de fin or d'Ophir, les cailloux de rubis [1])

[1]) Het door VONDEL vermelde *Bdellion* ontleent hij aan de Biblia Sacra; in den Staten-Bijbel wordt het genoemd *bedola* (Genesis 2 : 12); het is eene harsachtige gom, in kleine doorschijnende stukjes voorkomende.

In den Staten-Bijbel wordt op bedola aangeteekend: Dit is na som-

„L'onde de pur argent, le rivage de Lis:
„Et qui de plis glissans de sa source sacree,
„Gazouillard, labyrinthe une flairante pree.
„Ses Ponts bastis sans art, sont des Rocs mouchetez,
„Que le flot mine-rive a de son choc voutez,
„Ou de Palmes encor. Car les chaudes femelles
„Pour assouvir l'amour qui bout dans leurs mouëlles,
„Et ioindre leurs maris, sur l'autre bord croissans,
„Courbent leur tige, espois, et font planche aux passans.
„Or il s'esbat au long des plaisantes allees
„D'un parterre, ou Nature a prodigue, estallees
„Ses plus riches beautez: et dont chasque parquet.
„Bien comparti ressemble un bigarré bouquet.
„Ore loin de tout bruit, pensif, il se retire
„Dans un autre couvert d'un naturel Porphyre,
„Que l'esgout d'un rocher par un froid air glacé
„De grotesques iadis semble avoir lambrissé;
„Et se couchant oisif, une brasse sur terre.
„Sur un Jaspe frangé, d'un verdissant lierre,
„De veines pourfilé, et feutré de toufeaux
„De mousse au poil frizé s'endort au bord des eaux,
„Qui captives tombant par des canaux obliques,
„Bou-boüillantes font des plus douces musiques,
„Que dans le Tivoli du Prelat Ferrarois
„Ne rendent à ce coup les hydraniques voix:
„On les subtils engins inventez par Ctesibe,
„En la terre ou l'on fait un Jupiter d'un Ibe."

---

miger oordeel de naem eens booms. Andere meynen dat het zy de naem van een edelgesteente. Num. 11 : 7 wordt de verwe van het Manna vergeleken met de verwe van Bedola.

VONDEL hield 't blijkbaar voor een edelgesteente.

Overeenkomst is er ook bij beiden in de bewerking van Genesis 3 vs. 8 en 10:

„En zij hoorden de stem van den Heere God, wandelende in den hof, aan den wind des daags,

„En hij (Adam) zeide: Ik hoorde uwe stem in den hof en ik vreesde, want ik ben naakt, daarom verborg ik mij."

DU BARTAS:

„Ta voix, o Tout-puissant, ton *orageuse* voix
„Craintif m'a fait cacher à l'ombre de ce bois:
„Car nud comme je suis, je n'ay point le courage
„De paroistre devant ton horrible visage."

VONDEL:

„De voorbo van uw komste, in 't godgeheylight woudt,
„Het *schricklyck onweer*, dat uw majesteit ontvout,
„Verbaesde hem, die naect geschapen," enz.

In *Adam in Ballingschap* komen ook voor deze regels:

„Zoo langh het aerdryck in den arm des hemels hanght
„En d'aerde zijne bruit, haer vruchtbaerheyt ontfangt
„Van sulk een bruidegom, die haer met duisent oogen
„Van starren aenlonckt en bestraelt uit 's hemels boogen."

Bij DU BARTAS 2e *Semaine*, pag. 88, vindt men:

„Le ciel, qui toujours beau sa maistresse oeilladoit."

Ter vergelijking met den reizang op het eind van het eerste bedrijf van de *Lucifer*, „Wie is het die zoo hoog gezeten" enz., twee stukken van DU BARTAS.

La Loy, 325 en 26:

„Je suis celuy qui suis, en moy, pour moy, par moy,
„Tout autre Estre n'est point, s'il est, il n'est en soy,
„Ni par soy, ni pour soy, ains de moy l'Estre il puise,
„De moy, Prince du Monde et Pere de l'Eglise,
„Le principe, la fin et le milieu du tout.
„Mais sans commencement, sans entredeux, sans bout,
„Ains tout en moy compris, voire en qui toutes choses
„Sont et seront ainsi qu'en leur matrice encloses.
„Base de l'univers, puissante liaison
„Des corps plus ennemis souveraine raison.
„Qui suis en toutes parts par essence et puissance;
„Mais seulement au ciel en ma magnificence;
„Fontaine de tous biens, toujours luisant flambeau,
„Parfaitement Heureux, l'Un, le Bon et le Beau.
„Acte simple agissant és débiles puissances,
„Des formes Artisan, Createur des substances".

en *Magnificence* 394, A.—B:

„Il n'est qu'un Dieu, non engendré, supresme,
„Roy de l'Eternité, voire Eternité mesme
„Infini, tout en tout, mais séparé de tout
„Des principes principe, et de tout bout le bout
„Des lumières lumière, essence passe-essence
„Des puissances par(?) acte, et des actes puissance,
„De toutes causes cause, Ocean de bonté
„La vie de la vie et la mer de beauté."

Men ziet dus, de overgang van VONDEL tot de alleen zaligmakende kerk heeft de goede verstandhouding tusschen de vrienden niet verstoord.

In zijne jeugd had VONDEL, DU BARTAS niet gezocht om zijn calvinisme, dat hij, zooals we reeds vroeger gezien hebben, slechts zeer spaarzaam in zijn werken liet te voorschijn komen. Op gevorderden leeftijd katholiek, behoefde hij zich niet af te keeren van den calvinist, die in zijne *Cantique de la victoire d'Yvry*, aan het Fransche volk zijn *bon roi Henri* aanprees met deze woorden:

„Mais il n'est partial, écervelé, testu,
„Et si le temple saint à peu près abatu
„Par nos profanes mains, par nos plumes mutinès,
„Superbe, doit un jour reparer ses ruines;
„Et si l'Eglise encor doit esperer jamais
„Un estat bien-heurreux, une profonde pais,
„Sans doute ce sera sous un prince, si vuide
„D' Aveugle passion."

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

BIRCH-HIRSCHFELD is er niet in geslaagd den Christelijken oorsprong van den Graal te bewijzen.

II.

Palamedes 1722 en 23.

„Voorgaende deughden met een schelmstuck te vergoeden,
„Is Griecken ongewent."

Men leze:

Een schelmstuck met voorgaende deughden te vergoeden,
Is Griecken ongewent.

III.

BREDERO, RODD'RICK ende ALPHONSUS, 33—39.

„De vrijwillighe last herschiep ons sterck en rat,
„Daer zijne Majesteyt veel dienst van heeft ghehadt,
„Eer wij 't Rijck vande SWART met springreysen en tochten,

„Onder de kroone tot zijn wijt ghebieden brochten,
„Doen heeft dees flucxse handt, die noyt zijn kracht [ghebrack,
„Die noyt verloren sloegh, noch noyt vergheefs en stack."

Hierin verwissele men *Eer* in reg. 35 met *Doen* in reg. 37 en vatte *eer* op als substantivum; de zin loopt door tot reg. 41.

IV.

LANGENDIJK, *Wederzijds Huwelijks Bedrog*, reg. 113, 14 en 15.

„Mijn zoeken is vergeefs, helaas! zij zijn vertrokken.
J. „Ik heb het wel gedacht, mijnheer; met FAROOS bokken
„Niet waar?"

Bokken heeft hier de algemeene beteekenis van *Vee*.

V.

De directe invloed der klassieken op VONDEL in de eerste periode is tot nog toe overschat.

VI.

POLAK (*Studien* bldz. 309) beschouwt terecht de strophen van ALBERT in MULTATULI's *Vorsten-school* als een argumentum ad hominem tegen het gekunstelde en onware, volgens MULTATULI, een onvermijdelijk gevolg van het zich binden aan maat en rijm.

VII.

Ten onrechte brengt FRANCK (Etymologisch Woordenboek) *bruien* in verband met germ. brēgdan.

Waarschijnlijk is het op te vatten als te zijn ontstaan uit *be-ruden.*

VIII.

Rossen in de uitdrukking *rijden en rossen* is door Volksetymologie in verband gebracht met *ros.*

IX.

Sp. Brab. 784 en 85.

„Ich schraapten zoo te hoop, want siet ich hielt te raet,
„Soo dat ich koft en kreegh, al wat dat vroech opstaet."

Lees: al wat dat vroech men staet.

X.

VONDELS vertalingen van DU BARTAS' *les Pères en la Magnificence* zijn waarschijnlijk lang voor de uitgave door hem bewerkt.

XI.

AMAND 157.

„Sticht up gheestelike levende steenen
„Gheestelic ghestichte mach staen gheen."

Lees:

Sticht up gheestelike levende steen
Gheestelic ghestichte, mach el staen gheen.

XII.

AMAND 590.

„Nemmermeer woort
„Ne suldi dat van mi verstaan
„Want ic hebt in biechten ontfaen."

Lees:

ne sal ye man van mi verstaen.

XIII.

AMAND 344 en vlg.

„Sed, sijn kint, dat dede wel
„Sine boodschap an den inghel snel,
„Die hem in ghescriften sach,
„Daer vele van prophecyen anclaf" enz.

Lees reg. 346:

Die hem in ghescriften gaf.

XIV.

De *Studien* van POLAK zijn als leesboek voor de hoogere klassen onzer gymnasia verre te verkiezen boven de *Litterarische Fantasien en Kritieken* van BUSKEN HUET.

XV.

Voor een groot deel zijn de overeenkomstige woorden in de Koningh's *Achab* en *Jephta* en VONDELS *Pascha* (zie KALFF *Nederl. Letterk. XVI^de eeuw*, 2de deel, 378 noot) toe te schrijven aan invloed van Fransche schrijvers.

XVI.

De *Trijntje Cornelis* van HUYGENS, *de Nieuwsgierige Aegje van Enkhuijzen* van BORMEESTER en *de Nieuwsgierige Aegje* van BOOGAERD herinneren zeer sterk aan de vijfde vertelling van den tweeden Dag in BOCCACCIO's *Decamerone*, getiteld de *Robijn*.

DRUK VAN ED. IJDO. LEIDEN.

MAY 17 1949

[redacted]

[redacted]